

1998
348

T3(2A)

(80)ЕСА АҶО

АЗƏРБАЈҶАН ТАРИХИНИН ПАРЛАГ СƏНИФƏЛƏРИ

66200

Азерб. Госуд. Респуб.
Б И В Л И О Т Е К А
ИМЕНИ М. Ф. АХУНДОВА

24859

АРХИВ

T3(2A)7

A23(98)

АЗƏРБАЙҘАН
ТƏРİХİNİN
ПАРЛАТ СƏННƏФƏЛƏРİN

A23(98)

Азәрбајчан тарихинин парлаг сәһифәләри. – Бақы,
"Азәрбајчан" нәшријјаты, 1998. — 64 с.

4804000000-023(98)

А _____ Сифаришлә

M670(07)-98

© "Азәрбајчан" нәшријјаты, 1998.

**Азәрбајчан Халг Чүмһуријјетинин
80 илијинин кечирилмәси һаггында**

**АЗƏРБАЙҘАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТИНИН
СƏРƏНҘАМЫ**

1998-чи ил мајын 28-дә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјетинин јарадылмасынын 80 или тамам олуру. Бу тарихи күн Азәрбајчан халгынын һәјатына бөјүк вә әламәтдар һадисә кими дахил олмушдур. Шөргдә илк демократик дөвләт гурулушуну јаратмыш Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти истиглалийјәтимизи е'лан едәрәк халгымызын мүстәгиллик әзмини нүмајиш етдирмишдир.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти өлкәнин дахилиндә вә харичиндә јаранмыш кәркин вә мүрәккәб ичтимаи-сијаси шөраитдә фәалијјәт кәстәрмишдир. Бу дөвләтин гыса бир мүддәтдә һәјата кечирдији тәдбирләр халгымызын тарихиндә бөјүк из бурахмышдыр. Миллийјәтиндән, сијаси вә дини мәнсубийјәтиндән, чинсиндән асылы олмајараг бүтүн вәтәндашлара бәрабәр һуғулар верилмәси, дөвләт сәрһәдләринин мүәјјән олунамасы, Азәрбајчан дөвләтчилији атри-

бугларынын гәбул едилмәси, ана дилинин дәвләт дили е'лан олунмасы Азәрбајчанын кәләчәк мүстәгиллији үчүн мөһкәм зәмин јаратмышдыр. Демократик дәвләт гуручулуғу, игтисадијјат, мәдәнијјәт, тәһсил, һәрби гуручулуғ саһәләриндә атылмыш аддымлар Азәрбајчан Халғ Чүмһуријјәтинин 23 ајлығ фәалијјәтини әкс етдирән, әсас истигамәтләрдир.

Азәрбајчан Халғ Чүмһуријјәти 1920-чи илин апрелиндә сүгут етди, Азәрбајчанда совет һакимијјәти гурулду. 1922-чи илин декабрында Совет Сосиалист Республикалары Иттифағы јаранды вә Азәрбајчан бу иттифаға дахил олду. ССРИ-нин тәркибиндә олдуғу дөврдә Азәрбајчан бир чох дәвләтчилик атрибутларыны сахлаја билмиш, игтисадијјатыны, елмини вә мәдәнијјәтини инкишаф етдирмишдир. 1918-чи илдә Азәрбајчанда јаранмыш республика мүстәгил дәвләт кими сүгут етсә дә, республика гурулушу јашамыш, мүстәгиллик һиссләри халғымызы һеч вахт тәрк етмәмишдир.

1991-чи илдә дәвләт мүстәгиллијини бәрпа едән халғымыз Азәрбајчан Халғ Чүмһуријјәтинин ғыса мүддәтли фәалијјәтинин зәнкин ән'әнәләриндән истифадә етмиш вә бу тарихи варислик үзәриндә мүстәгил Азәрбајчан дәвләтини јаратмышдыр.

Азәрбајчан Халғ Чүмһуријјәтинин јаранмасынын халғымызын тарих салнамәсиндә хүсуси јер тутдуғуну нәзәрә аларағ **гәрара алырам:**

1. Азәрбајчан Халғ Чүмһуријјәтинин 80 иллији республикада кениш гејд едилсин.

2. Јубилеј тәдбирләринин һазырланыб һәјата кечирилмәси мөгсәди илә ашағыдакы тәркибдә Дәвләт Комиссијасы јарадылсын.

Дәвләт комиссијасынын сәдри

Һејдәр Әлијев - Азәрбајчан Республикасынын Президенти

Дәвләт комиссијасы сәдринин мүавинләри

Муртуз Әләскәров - Азәрбајчан Республикасы Милли Мәчлисинин сәдри

Артур Расизадә - Азәрбајчан Республикасынын баш назири

Рамиз Мейдијев - Азәрбајчан Республикасы Президентинин Ичра Апаратынын рәһбәри

Дәвләт комиссијасынын үзвләри

Васиф Талыбов - Нахчыван Мухтар Республикасы Али Мәчлисинин сәдри

Ханлар Һачыјев - Азәрбајчан Республикасы Али Мәһкәмәсинин сәдри

Елчин Әфәндијев - Азәрбајчан Республикасы баш назиринин мүавини

Вәфа Гулузадә - Азәрбајчан Республикасынын харичи сијасәт мәсәләләри үзрә дәвләт мүшавири

Һидајәт Оручов - Азәрбајчан Республикасынын милли сијасәт мәсәләләри үзрә дәвләт мүшавири

Рәфаел Аллаһвердијев - Бақы Шәһәр Ичра Һакимијјәтинин башчысы

Фатма Абдуллазадә - Азәрбајчан Республикасы Президентинин Ичра Апаратынын Һуманитар сијасәт шө'бәсинин мүдири

Әли Һәсәнов - Азәрбајчан Республикасы Президентинин Ичра Апаратынын ичтимаи-сијаси шө'бәсинин мүдири

Расим Дащдәмиров - Кәнчә Шәһәр Ичра Һакимијјәтинин башчысы

Һәсән Һәсәнов - Азәрбајчан Республикасынын харичи ишләр назири

Намиг Аббасов - Азәрбајчан Республикасынын милли тәһлүкәсизлик назири

Рамил Усубов - Азәрбајчан Республикасынын дахили ишләр назири

Сәфәр Әбијев - Азәрбајчан Республикасынын мүдафиә назири

Сүдабә Һасәнова - Азәрбајчан Республикасынын әдлийә назири

Елдар Һасәнов - Азәрбајчан Республикасынын баш прокурору

Полад Бүлбүлоглу - Азәрбајчан Республикасынын мәдәнијјәт назири

Әбүлфәз Гарајев - Азәрбајчан Республикасынын кәнчләр вә идман назири

Фәрәмәз Магсудов - Азәрбајчан Республикасы Елмләр Академијасынын президенти

Низами Худијев - Азәрбајчан Республикасы Дөвләт Телевизија вә Радио Верилишләри Ширкәтинин сәдри

Әһмәд Абдинов - Азәрбајчан Республикасы тәһсил назиринин мүавини

Мисир Мәрданов - Бақы Дөвләт Университетинин ректору

Бәхтијар Ваһабзадә - халг шаири, Милли Мәчлисин үзвү

Е'тибар Мәммәдов - Милли Мәчлисин үзвү

Атахан Пашајев - Азәрбајчан Республикасы Назирләр Кабинети јанында Баш Архив Идарәсинин рәиси

Аллаһшүкүр Пашазадә - Гафгаз Мүсәлмашлары Идарәсинин сәдри

Анар Рзајев - Азәрбајчан Јазычылар Бирлијинин сәдри

Сәттар Мейбәлијев - Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифағлары Конфедерасијасынын сәдри

Играр Әлијев - Азәрбајчан Республикасы Елмләр Академијасынын Тарих Институтунун директору

3. Азәрбајчан Республикасынын Назирләр Кабинети бу сәрәнчәмдан ирәли кәлән мәсәләләри һәлл етсин.

ҲЕЈДӘР ӘЛИЈЕВ

Азәрбајчан Республикасынын Президенти

Бақы шәһәри, 30 јанвар 1998-чи ил

БУКҮНКҮ МҮСТӘГИЛ ДӨВЛӘТИМИЗ АЗӘРБАЈЧАН ХАЛГ ЧҮМҲУРИЈЈӘТИНИН ЛАЈИГЛИ ВАРИСИДИР

**АЗӘРБАЈЧАН ХАЛГ ЧҮМҲУРИЈЈӘТИНИН 80
ИЛЛИК ЛУБИЛЕЈИНИН КЕЧИРИЛМӘСИ ҮЗРӘ
ДӨВЛӘТ КОМИССИЈАСЫНЫН ИЧЛАСЫНДА
АЗӘРБАЈЧАН ПРЕЗИДЕНТИ**

ҲЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН

Н И Т Г И

Ҳөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Биз бөјүк бајрам -- Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин, илк Азәрбајчан Демокр: гик Республикасынын 80 иллик јубилеји бајрамы әрәфәсгндәјик. Бу бајрамын, бу јубилејин, даһа дәгиг десәк, 1918-чи ил мај ајынын 28-дә бәјан едилмиш истиглал бәјаннамәсинин вә онун әсасында јарадылмыш илк халг чүмһуријјәтинин -- Азәрбајчан Демократик Республикасынын өлкәмизин тарихиндә, букүнкү вә кәләчәк һәјатымызда бөјүк әһәмијјәтини нәзәрә аларағ, бу бајрамын кечирилмәсинә хүсуси диггәт верилмишдир. Мәһз буна көрә дә хүсуси дөвләт комиссијасы тәшкил олуңмушдур. Комиссија тәрәфиндән тәдбирләр планы һазырланмышдыр вә биз артыг онларын әксәријјәтинин һәјата кечирилдијинин шаһидијик.

Верилән мә'луматлара көрә, чох иш көрүлүбдүр. Биз

комиссија тәшкил едәркән комиссијанын вә онун гәрарларыны ичра едән органларын гаршысында бир нечә истигамәтдә вәзифәләр гојмушдуг. Азәрбајчанда Халг Чүмһуријәтинин јаранмасы, онун фәалијјәти һагтында даһа доғру, дүзкүн, объектив сәнәдләрә әсасланан мә'луматлар топламаг, әсәрләр јаратмаг, китаблар нәшр етмәк вә бунун үчүн елми конфраңслар кечирмәк, архив материалларындан сәмәрәли истифадә етмәк бу вәзифәләрин әсасыны тәшкил едир. Буңлар бу күн дә, кәләчәкдә дә вачибдир. Чүнки биз һамымыз јахшы билирик ки, Азәрбајчан Демократик Республикасы сүгут едәндән сонра, совет һакимијјәти дөврүндә үмумијјәтлә Азәрбајчан тарихинин о дөврү, хүсусән Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы вә фәалијјәти чоһ тәһриф олуңмушдур.

Сонракы илләрдә заман кечдикчә нәсилләр дәјишмиш, о дөврдә јашамыш инсанлар дүнјадан көчмүш вә республика Баш Архив Идарәси рәисинин бурада дедији кими, һакимијјәт органлары о дөврүн материалларыны кизләтмиш, она көрә дә тәдгигатчыларың, алимләрин, елм, мәдәнијјәт хадимләринин һәмин материаллара әлләри чатмамышдыр вә буна имкан верилмәмишдир. Беләликлә, о дөвр һагтында һәгигәти кизләтмишләр. Амма бунунла јанашы, тәкчә кизләтсәјдиләр, үстүндән кечсәјдиләр бу, дәрдин јарысы оларды. Онлар о дөврү тамамилә тәһриф етмишдиләр вә бунлары сонракы нәсилләрә тәһриф олуңмуш шәкилдә чатдырмышдылар.

О вахткы ичтимаи-сијаси вәзијјәт, һакимијјәт, 1920-1930-чу илләрин репрессиялары бир тәрәфдән о дөврдә јашамыш адамлары сусдурмушду. Инсанлар сусмаға мәчбур олушдулар. Онлар һәгигәти сонракы нәсилләрә чатдырмагдан горхмушлар, чәкинмишләр. Амма кимсә буну ет-

мишдирсә, о чәзаланмышдыр. Икинчи тәрәфдән, тәблиғат елә кетмишдир ки, сонракы нәсилләр һәмин дөвр һагтында рәсми мәтбуатда, китабларда нә јазылырдыса, она да инанырдылар.

Она көрә дә тәсадүфи дејилдир ки, инди бизим тәдгигатчылар архив материалларыны арашдыраркән өз сәјләрини биринчи нөвбәдә мөһз бу сәһәјә јөнәлдирләр. Бу, тамамилә тәбиидир вә һесаб едирәм ки, чоһ да тәдгирәлајиг бир һалдыр. Икинчи тәрәфдән, бу дөвр тәһриф едилдијинә көрә инсанлар бу дөвр һагтында нәинки садәчә мә'луматсыз олулар, онлар һәмин дөврә мәнфи мүнәсибәт кәстәрибләр. Азәрбајчан халгына тәчавүз етмиш, халгымыза гаршы сојгырымларың тәшкилатчысы олуш вә Азәрбајчан халгына бөјүк зәрбәләр вурмуш гүввәләрә, сијаси тәшкилатлара вә шөхсләрә һөрмәтлә јанашылымышдыр. Биз онлары Азәрбајчан үчүн куја бөјүк фәјда вермиш көркәмли сијаси, дөвләт хадимләри кими он илләрлә јад етмишик, һәтта онларың ју јиләјләрини кечирмишик. Бу, һәгигәтдир. Амма буну едә, нәсилләрин, хүсусән 1940-чы илдән сонра јашајан нәсилләрин -- һансы ки, онлар о дөврү тамамилә билмирдиләр вә билмәк имканларына да малик дејилдиләр -- һеч бир күнаһы јох иди. Онлар садәчә, үмумән мәтбуатда о дөврүн идеолокијасына ујғун сурәтдә верилән материалларың, мә'луматларың тәсири алтында идиләр вә ондан да истифадә едирдиләр. Она көрә дә һәмин дөврүн тәһлил олуңмасы, тәдгиг едилмәси лазымдыр. Һесаб едирәм ки, индијәдәк, хүсусән бизим бу дөвләт комиссијамыз јаранандан сонра көрүлән ишләр мүсбәт гијмәтләндирилмәлидир вә давам етдирилмәлидир.

Ејни заманда, бу иш бир дә она көрә вачибдир ки, республикамызда 1989-1990-чы илләрдән башлајараг совет

Һакимијјетинә гаршы нифрәтин кетдикчә артдығы бир заманда вә совет һакимијјетинин Азәрбајчан халгына гаршы тәчавүзләри, мәнфи мүнәсибәти мүшаһидә олундуғу бир дөврдә бә'зи адамлар о дөврү бәрпа едәркән онлар да тәһрифә јол вермишләр. Бә'зи инсанлар демәк олар ки, бир тәрәфдән о бири тәрәфә кечмишләр. Әввәлки дөвр нәинки тамамилә унутулмуш, писләнмиш вә Азәрбајчанын тарихиндә гара бир сәһифә кими нүмајиш етдирилмишдир. Бу дөврдә дә, мән демирәм һамы, бә'зи адамлар ја биләрәкдән, ја да билмәмәкдән, јахуд һиссијјата гапылараг јенә дә объективликдән узаглашмышлар. Онлар емосијалара, һиссијатлара гапылараг, бә'зән дә субјектив сәбәбләрә көрә о дөвр һаггында мәтбуатда башга истигамәтдә тәһрифә, јахуд да јанлышыға јол вермишләр.

Инди заман кәлиб чатыбдыр ки, биз һәр бир шеји олдуғу кими, доғру, дүзкүн, әдаләтли кәстәрәк. Бу, тәкчә о дөврә аид дејилдир. Мән дәфәләрлә өз фикрими билдирмишәм вә бу күн бир даһа бәјан едирәм ки, биз тарихимизин һәр бир дөврүнү субјективликдән тамамилә кәнар олдуғу кими тәсвир, әкс етдирмәлијик. Биз ону кәләчәк нәсилләрә олдуғу кими чатдырмалыјыг. Тәһриф халга һәмишә зәрәр кәтирибдир, һеч вахт хејир вермәјибдир.

Јенә дә дејирәм, көрүлән ишләр бу бахымдан мүсбәт гијмәтләндирилмәлидир. Күман едирәм ки, бу ишләр давам етдирилмәлидир. Јә'ни биз мајын 28-дә јубилеј мәрәсимләрини кечирәндән сонра бу ишләр зәифләмәмәлидир, јахуд түкәнмәмәлидир. Әксинә, инди башланмыш бу һәрәкат даһа да бөјүк сүр'әт алмалыдыр. Күман едирәм ки, бизим алимләримиз, тәдгигатчыларымыз үчүн чох бөјүк имканлар вардыр ки, онлар бизим о дөврүн һәм тарихини дүзкүн јазсынлар, һәм дә елми әсәрләр јаратсынлар.

Биз буна нәзарәт едәчәјик вә бу ишләрә бундан сонра да көмәк кәстәрәчәјик.

Дөвләт комиссијасынын гаршысында дуран вәзифәләрдән бири дә ондан ибарәт иди ки, илк халг чүмһуријјетинин көрдүјү ишләри, онун тарихи хидмәтләрини бизим бүгүнкү дөвләтимиздә, өлкәмиздә вәтәндашларымыз арасында кениш тәблиғ едәк вә онлара дүзкүн чатдыраг. Шүбһәсиз ки, ајры-ајры китаблар, мәғаләләр бу хидмәти едир, анчаг һамысыны едә билмәз. Республикамызда кечирилән мүхтәлиф ичтимаи, елми, сијаси тәдбирләр мәһз бу мәгсәди дашыјыбдыр.

Һесаб едирәм ки, бу саһәдә чох ишләр көрүлүбдүр вә мајын 28-дәк дә көрүләчәкдир. Пландә нәзәрдә тутулан тәдбирләрин һамысы һәјата кечирилмәлидир вә сонра да давам етдирилмәлидир. Чүнки илк халг чүмһуријјетинин хидмәтләрини һәр бир вәтәндаша доғру-дүзкүн чатдырмаг үчүн кәрәк бүтүн васитәләрдән истифадә олунсун. Һесаб едирәм, бу саһәдә көрүлән ишләр мүсбәт гијмәтләндирилмәлидир, тәдирәләјигдир вә онлар давам етдирилмәлидир.

Бизим комиссијанын диқәр истигамәтдә вәзифәләри ондан ибарәт олудур ки, бу јубилеј әрәфәсиндә, јубилеј заманы Азәрбајчанын социал, ичтимаи-сијаси һәјатында, игтисадијјатында гурмаг, јаратмаг саһәсиндә јениликләр нүмајиш етдирилмәлидир. Бурада верилән мә'луматлардан ајдын олур ки, бу саһәдә дә чох ишләр көрүлүшдүр.

Игтисадијјатда, социал саһәдә көрүлән ишләр бизим даими вәзифәләримиздир. Мән дејә биләрәм ки, һәм кечән ил, һәм дә бу илин әввәлиндән бу саһәдә хејли ирәлиләјишләр мөвчуддур. Бунунла јанашы, республиканын һәр бир шәһәринин, рајонунун, мүәссисәсинин, тәшкилатынын дахили имканларындан истифадә едәрәк шәһәрләри, гәсәбәләри, рајонлары, кәндләри абадлашдырмаг, тикинти,

бәрпа ишләри апармаг, бағлар, парклар салмаг, абидәләр жаратмаг, ағачлар, күлләр әкмәк вә беләликлә, өлкәмизи даһа да инкишаф етдирмәк бизим даими вәзифәмиздир. Анчаг ән'әнә һәмишә белә олубдур ки, бөјүк бәјрамлар әрәфәсиндә бу ишләр күчлү кедир, һәр бир инсан бәјрам мүнәсибәтилә даһа да фәал олур, чох иш көрмәјә чалышыр вә бәјрам күнләринә гәдәр һансыса јени бир иш көрмәк, јаратмаг истәјир.

Мән мәннунијјәтлә дејә биләрәм ки, бу сон ајлар, хүсусән бу илин әввәлиндән индијә гәдәр республиканын һәр јериндә -- һәм пәјтахтымызда, һәм дә башга шәһәрләрдә, гәсәбәләрдә, рајонларда, диқәр јашајыш мәнтәгәләриндә чох ишләр көрүлүбдүр. Бакы шәһәр ичра һакимијјәтинин башчысы, Нахчыван Мухтар Республикасы Али Мәчлисинин сәдри, Кәнчә шәһәр ичра һакимијјәтинин башчысы көрүлән ишләр барәдә чох әтрафлы мә'луматлар вердиләр. Рамиз Мәһдијевин мә'луматында да бу барәдә сөһбәт ачылды. Шүбһәсиз ки, көрүлән бу ишләр һамымызы севиндирир. Бу, нәинки бизи, бүтүн халгымызы севиндирир. Чүнки бунлар һамысы халг үчүн, Азәрбајчанын вәтәндашлары үчүн јарадылыр. Бу, һәгигәтән дә беләдир. Бунлар һамысы көз габағындадыр.

Мәсәлән, Бакыда јашадығымыза көрә пәјтахтымызда апарылан ишләри тез-тез, ола биләр, һәр күн көрүрүк. Доғрудур, бә'зиләри бунун һамысыны, диқәрләри исә бир күн бирини, башга күн о бириләрини көрүрләр. Анчаг Азәрбајчанын башга јашајыш мәнтәгәләриндә -- Нахчыван Мухтар Республикасында, Кәнчәдә, диқәр шәһәрләриндә дә бөјүк ишләр апарылыр. Инди бурада бу барәдә мә'лумат верилди. Амма бизим башга шәһәрләримиздә, рајонларымызда да һәддән артыг чох ишләр көрүлүр.

Республика телевизијасында, радиосунда бу барәдә мә'луматлар верилир вә һесаб едирәм ки, даһа да чох верилмәлидир. Бизим гәзетләримиз бу барәдә јазырлар. Доғрудур, бу барәдә јалныз рәсми гәзетләр јазырлар. Рәсми гәзетләр исә аздыр. Бизим чәми 2-3 рәсми гәзетимиз вардыр. Амма өзәл, хүсусән мұхалифәтә мәнсуб олан гәзетләр санки кордурлар вә бунларын һеч бирини көрмүрләр. Онлар һеч олмаса кичик бир мә'лумат верә биләрләр ки, филан јердә парк, башга бир јердә абидә јарадылыбдыр. Бу абидәләр шәһидләр үчүн, халг чүмһуријјәтинин јарадычылары үчүн гојулур. Јахуд, булагларын, паркларын јарадылмасы -- бунлар һамысы халг үчүндүр.

Бакы Шәһәр Ичра һакимијјәтинин башчысы Рәфаел Аллаһвердијев пәјтахтда һансы тикинтиләр апарылмасы барәдә бурада мә'лумат верди. Индики шәраитдә, бу кечид дөврүндә бу гәдәр тикинти апармаг асан мәсәлә дејилдир. Тәкчә Бакыда дејил, Азәрбајчанын һәр јериндә тикинти ишләри кедир, һәм дә бу ишләр чох сүр'әтлә апарылыр. Бунлар һамысы халгындыр. Инди кедән тикинтиләрин һамысы өзәл сектора, демәк олар ки, бирбаша халга мәхсусдур. Биз кечмиш заманларда да дејирдик ки, көрүлән ишләр халга мәхсусдур. Чүнки о вахт белә һесаб едирдик ки, дөвләтин нәји варса халга мәхсусдур. Амма инди бу, үмуми мәфһумдан конкрет аңлајыша кечибдир. Бу, киминсә -- һансыса бир ширкәтин, шәхсин, инсанын мүлкүдүр. Ол биләр, биринин имканы бөјүк, диқәрининки кичикдир. Амма кичик мүлк дә онун варидатыдыр. Шүбһәсиз ки, бунлар да чох әһәмијјәтлидир.

Беләликлә, мән һесаб едирәм ки, бизим комиссијанын фәалијјәти јахшы нәтичәләр верибдир. Бу ишләр мајын 28-дәк даһа да сүр'әтлә давам етирилмәлидир, нәзәрдә ту-

тулан бүтүн тәдбирләр һәјата кечирилмәлидир. Шүбһәсиз ки, көтүрүлән бу старт ондан сонра да сүр'әтини күнү-күндән артырмалыдыр.

Биз бунлары тәкчә јубилејә, бајрама көрә етмирик. Биз бунлары өлкәмизи даһа да инкишаф етдирмәк, вәтәндашларымызын социал-игтисади вәзијјәтини јахшылашдырмаг үчүн едирик вә бундан сонра да етмәлијик.

Мајын 28-и бизим бөјүк бајрамымыздыр. Дејә биләрәм ки, бу, мүстәгил Азәрбајчанын ән јүксәк сијаси, ичтимаи, милли бајрамыдыр. Инди бизим республикамыза мәхсус олан бајрамлар аз дејилдир. Онларын һәр бири бизим үчүн әзиздир. Бу бајрамларымызын тарихи бир тәрәфдән бизим милли, дини адәт-ән'әнәләримизлә бағлыдыр, диқәр тәрәфдән дә тарихимиздәки бә'зи һадисәләрлә әлағәдардыр. Мәсәлән, Конститусија актынын гәбул олунамасы күнү дә биздә бајрамдыр, иш күнү дејилдир. Јахуд да ки, 1995-чи ил нојабр ајынын 12-дә илк Конститусијанын гәбул едилмәси дә бајрамдыр. Шүбһәсиз ки, новруз, гурбан бајрамлары да бајрамдыр. Бунларын һамысы бајрамдыр. Анчаг бу, бизим милли мүстәгиллијимизин бајрамыдыр. Бунун да әһәмијјәти ондан ибарәтдир ки, биз 1918-чи илдә әлдә едилмиш мүстәгиллик күнүнүн јубилејини бу күнләр гејд етмәлијик.

Совет Иттифагы дағылан заман бу иттифагын үзвү олан республикаларын һамысы мүстәгиллик әлдә етди. Онларын һәр биринин бир мүстәгиллик бајрамы вардыр. Амма онларын әксәријјәти һәмин мүстәгиллик бајрамларыны Совет Иттифагы дағылан заман, 1991-чи илин сонунда, хүсусән 1991-чи илин октјабр, нојабр ајларында гәбул етдикләри һансыса бир гәрарла бағлајыблар.

Анчаг бизим бу бајрам 1918-чи илин мајында Тбилиси шәһәриндә Азәрбајчанын истиглал бәјаннамәси е'лан олу-

нан күнүн бајрамыдыр вә бу да тамамилә ганунаујғундур. Чүнки 1991-чи илдә Советләр Иттифагы дағылан заман Азәрбајчан мүстәгиллијини е'лан едәркән мүстәгиллијин бәрпа едилмәси һаггында гәрар гәбул олунобдур, јәни 1918-чи илдә әлдә едилмиш мүстәгиллик бәрпа олунобдур. Мән буну бир дә она көрә хүсуси гејд едирәм ки, бу бајрам бизим милли бајрамымыздыр, бизим истиглалијјәт бајрамымыздыр, бизим ән әсас сијаси, милли бајрамымыздыр. Биз 1918-чи илдә јаранмыш халг чүмһуријјәтинин фәалијјәтини јүксәк гијмәтләндирмишик, бу күн дә јүксәк гијмәтләндиририк вә букүнкү мүстәгил Азәрбајчан һәмин о халг чүмһуријјәтинин варисидир.

1991-чи илдә Советләр Иттифагы дағыландан сонра Азәрбајчан өз мүстәгиллијини бәјан етди вә дүнја дөвләтләри тәрәфиндән танынды, Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты тәрәфиндән танынды, дүнја бејнәлхалг тәшкилатларына дахил олду, демәк олар ки, дүнјанын бүтүн дөвләтләри илә дипломатик әлағәләр јаратды. Инди Азәрбајчанын бир чох өлкәләрдә сәфирликләри вардыр. Азәрбајчанда да бир чох өлкәләрин сәфирликләри вардыр. Бу просесләр кедир вә давам едәчәкдир. Азәрбајчанда 1995-чи ил нојабр ајынын 12-дә илк Демократик Конститусија гәбул олуноду вә бунларын һамысы -- инди Азәрбајчанда кедән демократик, һүгуги, дүнјәви дөвләт гуручулуғу просеси, игтисади ислаһатларын һәјата кечирилмәси, -- бүтүн тәдбирләр һамысы Азәрбајчанын дөвләт мүстәгиллијинин бәһрәсидир вә бу дөвләт, бу гурулуш 1918-чи илдә јаранмыш илк халг чүмһуријјәтинин варисидир. Бүтүн дөвләт онун варисидир, бүтүн республика онун варисидир, бүтүн халг онун варисидир. Бу, һеч бир кәсә, һансыса бир сијаси гүввәјә мәхсус дејилдир. Бу, халга мәхсус-

дур. Бу, инди мөвчуд олан Азербайжан дәвләтинә мөхсус-дур вә Азербайжанын Конститусијасында өз әксини тапыбдыр.

Шүбһәсиз ки, биз 80 иллик јубилеји гаршылајаркән ич-тимаи, сијаси тәдбирләр һәјата кечиририк вә бурада мә'лумат верилди ки, бу күнләрдә бир чох тәдбирләр олачагдыр. Мај ајынын 27-дә Республика Сарајында тәнтәнәли бајрам мәрасими кечириләчәкдир. Мајын 28-дә шәһәрләрдә, о чүмләдән Бакыда бөјүк шәнликләр олачагдыр вә бүтүн шәһәрләрдә, рајонларда индијә гәдәр кечирилмиш мәрасимләрлә јанашы, 80 иллик јубилејә һәср едилмиш тәнтәнәли мәрасимләр кечирилмәлидир. Инди бахмаг лазымдыр, -- буну һансы шәһәрдә, һансы рајонда һансы күн етмәк олар. Амма мән бу күн е'лан едирәм ки, Бакыдакы мәрасим үмүреспублика тәдбири һесаб олунур. Бакыда бу мәрасим мај ајынын 27-дә кечириләчәкдир.

Мән бу күн бөјүк мәмнунијәтлә билдирирәм ки, биз индијә гәдәр дә һәр ил бу бајрамы јүксәк сәвијјәдә гејд едирик вә илбәил бу бајрам тәдбирләри даһа да бөјүк вү'сәт алып, даһа да јүксәлир, буна даһа чох күтлә чәлб олунур, инсанлар бу бајрамы артыг өз доғма бајрамы кими гәбул едилрәр. Бу да чох әһәмијјәтлидир.

Мәсәлән, бизим милли Новруз бајрамымыз азербайжанлыларын һеч биринин гәлбиндән чыхмајыбдыр. Жөрүрсүнүз, о бајрам нечә јүзилликләрдир јашајыр. Бах, бу бајрам да белә олачагдыр. Чүнки бизим мүстәгиллијимиз бундан сонра әбәди олачагдыр. Мәним буна шүбһәм јохдур. Бу бајрам да һәр бир вәтәндашын, һәр бир инсанын гәлбинә дахил олмалыдыр вә һәр бир инсан бу бајрам күнүнү гејд едәрәк, Азербайжанын мүстәгиллији, суверенлији, истиглалијјәти илә әлагәдар ифтихар һисси кечирмәлидир. Бунун

үчүн биз әсас јаратмышыг. Јенә дә дејирәм, архада галан илләрин һансына бахсаныз, биз о илләрдә бу бајрамы чох јүксәк сәвијјәдә кечирмишик. Мәсәлән, мәним хатиримдәдир, 1992-чи илдә биз Нахчыванда бу бајрамы чох кәзәл шәраитдә кечирдик.

Билирсиниз, 1991-чи илдән башлајараг Азербайжанла Түркијә арасында көрпүнүн тикилмәсини биз сүр'әтлә апарырдыг. Көрпүнү тикдик, һазырладыг. Мән сизә дејә биләрәм ки, көрпү 1992-чи илин тәхминән март-апрел ајларында артыг һазыр иди вә биз ондан истифадә едирдик. Амма рәсми истифадә едә билмирдик. Чүнки рәсми бәјан етмәмишдик, рәсми ачмамышдыг. Мән о вахт Түркијәјә, Анкараја сәфәр етдим вә Түркијәнин о вахткы президенти Тургут Озал илә, Баш назир Сүлејман Дәмирәллә мәсәләни музакирә етдик. Онлар мәнән сорушдулар ки, бу көрпүнү нә вахт бирликдә ача биләрик? Мән онлара дедим ки, бәлкә ишләри бир аз да саһмана салаг, бәлкә һансыса ишләр көрүлмәјибдир. Көрүлсә дә, буну мај ајынын 28-дә ачмаг лазымдыр. Белә дә олду. 1992-чи ил мај ајынын 28-дә Нахчыван Мухтар Республикасынын тарихиндә демәк олар ки, көрүнмәмиш бир бајрам кечирдик. Илк дәфә олараг Түркијәнин рәһбәрләри, назирләри, Бөјүк Милләт Мәчлисинин милләт вәкилләри тәјјарәләрлә Нахчывана кәлдиләр. Демәк олар ки, Нахчыванын бүтүн әһалиси ајаға галхды вә биз Араз чајы үзәриндә, Сәдәрәк бөлкәсиндә о көрпүнү тәнтәнә илә ачдыг.

Доғрудур, билмирәм 1992-чи илдә 28 Мај бајрамы Бакыда нечә кечирди? Мәним бундан о гәдәр хәбәрим јох иди. Чүнки башым о ишләрлә гарышыг иди. Амма бир аз билирдим ки, о вахт бурада чидди һакимијјәт мүбаризәси кедирди, һакимијјәт уғрунда далашырдылар. Биз исә һә-

66200

мин вахтлар Нахчыванда Азәрбајчанла Түркијәни бирләшдирән көрпү јаратдыг вә бизим үчүн гардаш, дост олан Түркијә Чүмһуријјәти илә бирликдә, Түркијә Чүмһуријјәтинин башчылары илә бирликдә көрпүнү ачдыг.

Бу тарихи һадисәни она көрә јада салырам ки, һәлә о вахт биз, шәхсән мән бу бајрама бу гәдәр јүксәк гижмәт вермишик. 1992-чи илдә Азәрбајчан мүстәгиллијини тәзә-тәзә әлдә етмишди, һәлә Нахчыванда Русиянын дивизијасы дурурду, Нахчыванда сәрһәдләри Русиянын сәрһәд гошунлары горујурду. Мүстәгиллик е'лан олунмушду, амма реал мүстәгиллик һәлә бизим әлимиздә јох иди. Белә бир заманда Нахчыван кими ағыр бир јердә -- бахмајараг ки, мај ајынын 17-дән 18-нә кечән кечә Ермәнистанла Нахчыван сәрһәдиндә, Сәдәрәкдә силаһлы мұнагишә башлады вә о мұнагишә 40 күн давам етди, биз орада шәһидләр вердик, -- буна бахмајараг о ағыр, чәтин шәраитдә биз 1992-чи ил мај ајынын 28-дә Нахчыванда бу бајрамы кечирдик. Әкәр елә бир заманда бу бајрамын белә јүксәк сәвијјәдә кечирилмәси мүмкүн олубса вә бу да мәним шәхси ирадәмлә Нахчыванда олубса, инди бурада, Азәрбајчанда шүбһәсиз ки, бизим мүстәгиллијимиз артыг мөһкәмләнибдир вә белә бир дөврдә бу бајрамы биз ән јүксәк сәвијјәдә кечирмәлијик.

1991-чи илдә е'лан олунмуш мүстәгилликдән сонра биз артыг алты или јашадыг, инди једдинчи или јашајырыг. Бу илләр Азәрбајчан үчүн чәтин, ағыр илләр олубдур. Анчаг мәмнунијјәт һисси илә демәк олар ки, биз бу чәтишликләрин, ағырлыгларын чохуну архада, керидә гојмушуг. Биз ирәлијә кедирик вә ән бөјүк наилијјәт дә ондан ибарәтдир ки, Азәрбајчанын дахилиндә ичтимаи-сијаси сабитлик јараныбдыр, раһатлыг јараныбдыр, инсанлар раһат јашајыр-

лар, сәрбәст јашајырлар вә инсанларын јашајышы да күнү-күндән јахшылашыр.

Хатиринизә салын, 1993-чү илдә Халг Чүмһуријјәтинин 75-чи илдөнүмү Азәрбајчанда, о чүмләдән Бақыда һансы шәраитдә кечди. Азәрбајчан фөвгә'ладә вәзијјәт шәраитиндә иди. Бақыда һәр бир күчәдә патруллар, автоматчылар вар иди. Бу шејләр тез унудулур, амма унутмаг лазым дејил. Ајры-ајры чинајәткар дәстәләр, ајры-ајры групплар, силаһлы дәстәләр бурада түгјан едирди. Бәли, 1993-чү илин мај ајында Азәрбајчан фөвгә'ладә вәзијјәт режиминдә иди, һәр јердә комендантлыглар јаранмышды, комендантлар һаким идиләр вә инсанларын һәјаты да чох мөһдудлашмышды. Анчаг беш ил өтәндән сонра биз инди 80 иллик јубилеји тамамилә башга бир шәраитдә кечиририк. Һесаб едирәм ки, бу күн дүнјада мөвчуд олан шөртләр чәрчивәсиндә, јахшы вәзијјәтдә кечиририк.

Шүбһәсиз, бизим әсас мәгсәдимиз ондан ибарәтдир ки, Азәрбајчанда әлдә етдијимиз мүстәгиллији горујуб сахлајаг вә мөһкәмләндирәк, -- биз буну етмишик, биз буна наил олмашуг, биз буну едирик вә бундан сонра да едәчәјик; Биз Азәрбајчанда демократик, һүгуги, дүнјәви дөвләт гуручулуғу просесини апараг, -- биз буну апарырыг, бу да мүвәффегијјәтлә кедир вә бундан сонра да кедәчәкдир; Азәрбајчанда иғтисади ислаһатлар һәјата кечирәк, сијаси ислаһатлар һәјата кечирәк, Азәрбајчанда дөвләт гуручулуғуну тә'мин етмәк үчүн лазыми ганунларын гәбул олунмасыны тә'мин едәк, бүтүн бу ишләрин һәјата кечирилмәси үчүн һүгуги-норматив актлар, һүгуги-норматив база јарадаг, -- бунлар олур, едилир вә бундан сонра да едиләчәкдир. Бүтүн бунларын һамысынын да сон нәтичәси ондан ибарәт олмалыдыр ки, Азәрбајчанын иғтисадијјәти инкишаф етмәлидир,

инсанларын мадди вәзијјәти јахшылашмалыдыр, инсанларын рифаһы јахшылашмалыдыр. Бу барәдә дә мүүјјән наилијјәтләр әлдә олунубдур.

Шүбһәсиз ки, бизим үчүн ән әсас мәсәлә, әсас вәзифә Ермәнистан-Азәрбајчан мұнагишәсинә сон гојмагдан, ишгал олунмуш торпагларын азад едилмәсинә наил олмагдан ибарәтдир вә Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјүнү бәрпа етмәк, јериндән-јурдундан зорла көчүрүлмүш инсанлары өз евинә, обасына гајтармагдан ибарәтдир. Бу саһәдә дә лазыми ишләр көрүлүр. Дөрд ил тамам олду ки, Ермәнистан-Азәрбајчан мұнагишәсиндә атәшкәс режими мөвчуддур вә биз бу режими горүјуб сахлајырыг, бундан сонра да сахлајачағыг. Минск групунун һәмсәдрләри мүүјјән бир фасиләдән сонра јенидән фәалијјәтә башлајыблар. Онлар бу күнләрдә рекионда олдулар, Азәрбајчана кәлдиләр, биз данышыглар апардыг вә өз мөвгејимизи бир даһа тәсдиг етдик ки, Минск групунун сон тәклифләрини биз гәбул етмишик вә о тәклифләрин һәјата кечирилмәсини дә бу күн арзу едирик, буну Минск групунун һәмсәдрләриндән истәјирик. Онлар да бу иши давам етдириләр вә давам етирәчәкләр.

Апарылан ислаһатлар, хүсусән игтисадијјат саһәсиндә апарылан ислаһатлар өз нәтичәләрини верир. Биз Азәрбајчан игтисадијјатында кериләмәјә артыг сон гојмушуг, тәнәззүлә сон гојмушуг, артым әлдә етмишик вә бу артым да күнү-күндән артыр. Билирсиниз ки, бу саһәдә 1997-чи ил дөнүш или олмушдур. 1997-чи илдә Азәрбајчанын игтисади кәстәричиләри кечән илләрә нисбәтән мүсбәт олмушдур. О илләрә гәдәр давам едән үмуми дахили мәһсул истәһсалынын, сәнајә истәһсалынын ашағыја дүшмәси дајандырылмышдыр, кечмишдә олан инфлјасијанын гаршысы алынмышдыр. Кәнд тәсәррүфаты истәһсалынын ашағыја

дүшмәси нәинки дајандырылмышдыр, һәтта 1997-чи илин јекунларына көрә артым әлдә олунмушдур.

Билирсиниз ки, үмуми дахили мәһсул истәһсалы 5,8 фаиз, сәнајә истәһсалы аз да олса -- 0,3 фаиз артмышдыр, кәнд тәсәррүфаты истәһсалы чоһалмышдыр. Азәрбајчана инвестисија гојлушу хејли артмышдыр, өзәл сектор инкишаф етмишдир вә 1998-чи илин дөрд ајында бу кәстәричиләр даһа да ирәлијә кетмишдир, даһа да јүксәјә галхмышдыр. Республикамызын дахили игтисади ислаһатлардан әләвә, үстүнлүјү бир дә ондан ибарәтдир ки, биз харичи инвестисијанын Азәрбајчана кәлмәсини тәмин едә билмишик. Кечән ил, бир ил мүддәтиндә Азәрбајчана гојулмуш харичи инвестисијанын һәчми бир милјард ики јүз милјон доллар олубдур. Бу илин дөрд ајында бу, 90 фаиз артмышдыр. Тәсәввүр едиг! Инвестисијанын үмуми мәбләғиндән адамбашына дүшән пәј 160 доллар тәшкил едир. Бу, нәинки Мүстәгил Дөвләтләр Бирлијиндә ән јүксәк кәстәричидир, ејни заманда бу ислаһатлары кечирән, базар игтисадијјатына кечән Шәрғи Авропа өлкәләринин дә кәстәричиләриндән үстүндүр. Әкәр Азәрбајчана харичи инвестисија бу гәдәр күчлү кәлирсә вә бунун нәтичәсиндә Азәрбајчанын игтисадијјаты инкишаф едир, Азәрбајчан вәтәндашлары бундан бәһрәләнир, хејир көтүрүрсә, бу, бир тәрәфдән Азәрбајчана бир мүстәгил дөвләт кими кәстәрилән бөјүк етибардыр, икинчи тәрәфдән Азәрбајчанын дахилиндә олан ичтимаи-сијаси сабитлик вә Азәрбајчанын ганунларынын бүтүн бу инвестисијаларын кәлмәси үчүн әлверишли шәраит јаратмасы демәкдир.

Бунлар чоһ бөјүк кәстәричиләрдир. Дедиг ки, үмуми дахили мәһсул истәһсалы кечән ил 5,8 фаиз артыбдыр, бу илин дөрд ајы мүддәтиндә она нисбәтдә 8 фаиз артыбдыр.

Дөрд ај мүддәтиндә кәнд тәсәррүфаты мәһсулларынын үмуми истәһсалы 4 фаиз артыбдыр. Билдирмәлијәм ки, кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә инди истәһсалын 80 фаизини өзәл сектор тәшкил едир. Сәнаједә дијәр саһәләрдә исә истәһсалын 40 фаизини өзәл сектор тәшкил едир. Бунлар һамысы Азәрбајчанын игтисадијјатында мөвчуд олан дәјишикликләрдир вә бөјүк дәјишикликләрдир, чох мүсбәт дәјишикликләрдир. Бунларын нәтичәсиндә инсанларын рифаһы да јахшылашыр, мөвачиб артыр, мүавинәтләр артыр, тәгаүдләр артыр вә Азәрбајчана бир чох ширкәтләр кәлир. Көрүрсүнүз, Рәфаел Аллаһвердијев дејир ки, үч ил бундан габаг 30 ширкәт ишләјирдисә, инди 300 ширкәт ишләјир. Тәсәввүр един, бу, 10 дәфә артыбдыр. Һәр бир ширкәт инвестисија кәтирәрәк бурада инсанлары ишә чәлб едир, инсанлар јени иш јери алыр вә јени иш јери алараг шүбһәсиз ки, әввәлкиндән хејли артыг әмәк һаггы алыр, мааш алыр. Демәк, онун јашајышы јахшылашыр. Бу, анчаг Бакы шәһәри илә әмәкдашлыг едән ширкәтләрдир. Амма, үмумијјәтлә көтүрсәк, бизим игтисадијјатын бүтүн саһәләриндә бунлар һәддән артыг чохдур.

Билдирмәк истәјирәм ки, бу инвестисијалар тәкчә бизим нефт, газ саһәсинә дејил, башга саһәләрә вә хүсусән јејинти сәнајеси саһәсинә, нәглијјата, коммуникасија саһәләринә, сәнајенин бир чох саһәләринә гојулур. Дөрд ај мүддәтиндә Азәрбајчанда капитал гојулушу тәхминән 70 фаиз артыбдыр. Демәк, иншаат вар, тикинти кедир вә капитал гојулушунун да әксәр һиссәси, -- бунларын һамысыны мән јаддашымдан дејирәм, -- 60 фаизи истәһсал јөнүмлү саһәјә кедир. Әкәр бу капитал истәһсал јөнүмлү саһәјә кедирсә, демәк, истәһсал јараначагдыр, истәһсал мәһсул верәчәкдир, мәһсул истәһсалы артачагдыр вә республика-

нын кәлири артачагдыр. Чох рәгәмләр кәтирмәк олар, анчаг мәнә белә кәлир ки, бу дедикләрим јетәрлидир.

Мән бәјан едирәм, 1997-98-чи илләрдә Азәрбајчанын игтисадијјаты инкишаф едир вә биз бу инкишафы ардычыл сурәтдә давам етдиририк. Малијјә-кредит саһәсиндәки кәстәричиләр сизә мә'лумдур. Бизим өлкәдә 1996-чы илдә дә, 1997-чи илдә дә инфлјасија јох иди, инди дә лап ашағыја дүшүбдүр. Һәтта бу дөрд ај мүддәтиндә Азәрбајчанын милли валјутасы манатын доллара нисбәтдә дәјәри дөрд фаиз артыбдыр. Мән там әминәм ки, 1998-чи илин кәләчәк ајларында биз игтисадијјатда, социал саһәдә даһа да јүксәк кәстәричиләр әлдә едәчәјик. Чүнки өзәлләшдирмә сүр'әтлә һәјата кечирилир. Артыг кичик өзәлләшдирмә баша чатдырылыбдыр, орта вә бөјүк мүәссисәләрин өзәлләшдирилмәси просеси башлајыбдыр.

Дүнән мән ики мүһүм сәрәнчам имзаламышам. Бизим металлуркија саһәсиндә ән бөјүк металлуркија комбинатларынын -- бору-прокат заводу, алүминиум комплекси, -- һамысынын өзәлләшдирилмәси вә бир дә Кәнд Тәсәррүфаты Назирлијинин тәркибиндәки демәк олар бүтүн истәһсал мүәссисәләринин -- шәраб е'малы, илкин шәраб е'малы, шәраб заводлары, конјак заводлары, шампан заводлары, түтүн, чај фабрикләри вә саирәнин өзәлләшдирилмәси һаггында чох чидди сәрәнчамлар имзаламышам. Бу мүәссисәләрин һамысы Дөвләт Әмлак Комитәсинин сәрәнчамына верилибдир вә бунларын өзәлләшдирилмәси просеси артыг башлајыр.

Биздә торпаг ислаһаты чох мүвәффәгијјәтлә һәјата кечирилир вә мәнә верилән мә'луматлардан көрүнүр ки, торпағын тәхминән 70 фаизә јахын һиссәси артыг өзәл сектордадыр. Торпаг ислаһаты ән чәтин бир ислаһатдыр. Дүз-

дүр, бурада чохлау проблемләр дә мејдана чыхыр, бә'зән шикајәтләр дә олур. Шүбһәсиз ки, јерләрдә сәһвләр дә бурахырлар, күнаһ едәнләр дә вардыр. Бунлар вардыр. Бунларын гаршысы алыныр вә бундан сонра да алынмалыдыр. Анчаг үмүмән торпаг ислаһаты мүвәффәгијјәтлә кедир вә өз нәтичәләрини верәчәкдир. Мәһз бизим апардығымыз ислаһатлар нәтичәсиндә кечән ил тахыл истеһсалы хејли артмышдыр. Дејәсән 6-7 фаиз. Бәли, тахыл истеһсалы јүз мин тона јахын артмышдыр. Мәһз буна көрәдир ки, мәсәлән, һејвандарлыг мәһсуллары -- әт, суд истеһсалы бу илин дөрд ајында тәхминән 6-7 фаиз артыбдыр. Она көрә ки, бунларын һамысы шәхси мүлкијјәтә кечибдир вә кечир. Инди бу шәхси мүлкијјәтә кечмәјин өзү артыг нәтичә верибдир. Анчаг бунлар шәхси мүлкијјәтин сәрәнчамында олдуғу заман онларын мәһсулдарлыгы, онларын инкишафы даһа да чох артачагдыр. Шүбһәсиз ки, бунларын һамысы 1998-чи илин сонуна гәдәр олачагдыр вә мән там әминәм ки, биз чари или -- илк халг чүмһуријјәтинин јаранмасынын 80 иллијини чох јүксәк көстәрчиләрлә баша чатдырачагыг.

Үмумијјәтлә, бу ајлар, хүсусән 80 иллик јубилеј әрәфәсиндә Азәрбајчанын һәјатында олан ичтимаи-сијаси аб-һава, әһвал-руһијјә чох севиндиричидир. Инсанларда руһ јүксәклији вар, инсанларда никбинлик вар, инсанлар кәләчәјә бөјүк үмидлә бахырлар, инсанлар көрүлән ишләрә гијмәт верирләр, инсанлар Азәрбајчанын мүстәгиллијини мүдафиә едирләр, инсанлар Азәрбајчанын мүстәгиллијинин мөһкәмләнмәси үчүн өз хидмәтләрини көстәрирләр, инсанлар бизим апардығымыз ислаһатларын һәјата кечирилмәсинә гошулублар вә бундан бәһрәләнирләр, ејни заманда беләликлә бизим дәвләтимизин, һөкүмәтимизин, гурулушумузу

мөһкәмләнмәсинә көмәк едирләр. Бунлар дүнја, бејнәлхалг ичтимаијјәт тәрәфиндән дә јүксәк гијмәтләндирилир.

Биз бу күнләрдә Күрчүстанла Азәрбајчан арасында, һесаб едирәм, јени, әһәмијјәтли тәдбирләр кечирдик. Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин 80 иллик јубилеји Күрчүстанда тәнтәнә илә гејд едилди, Күрчүстан Демократик Республикасынын 80 иллији Азәрбајчанда кечирилди. Биз дүннән мәрәсимдә иштирак етдик, күрчү вә Азәрбајчан халгларынын достлуг вә гардашлығыны дүнјаја бир даһа нүмајиш етдирдик. Бир бу дејилдир. Бүтүн дүнја ичтимаијјәтиндә Азәрбајчанда кедән просесләрә, Азәрбајчанын наилијјәтләринә вә Азәрбајчана олан мараг инди һәддиндән чох артмышдыр. Азәрбајчана дүшмән мүнасибәт көстәрән ајры-ајры харичи гүввәләр инди Азәрбајчан һаггында шүбһәсиз ки, ајры-ајры тәһрифедичи јазылар да јазырлар, мөгаләләр дә јазырлар, о чүмләдән бә'зи дүшмән гүввәләр мәнним һаггымда да белә шејләр јазырлар. Мәсәлән, "Независимаја газета"да бир (өјүк мөгалә чыхды ки, "Һејдәр Әлијев Азәрбајчаны һараја апарыр?". Бүтүн дүнја көрүр ки, Һејдәр Әлијев Азәрбајчаны һараја апарыр -- Азәрбајчаны һараја ләзимдырса ораја апарыр.

Анчаг бунула јанашы, дүнјаја Азәрбајчанын бүкүнкү һәгигәтләрини әкс етдирән чох хејрхал, дүзкүн мә'луматлар да јајылыр, дүнјанын бөјүк өлкәләриндә дә бунлар мәтбуат сәһифәләриндә, информасија органларында өз әксини тапыр вә беләликлә дә Азәрбајчанын бир мүстәгил дәвләт кими, мүстәгиллик јолунда чох инамла дајанан бир дәвләт кими вә мүстәгиллик јолунда артыг ајагүстә дуран бир дәвләт кими имичи, һөрмәти дүнјаја јајылыр. Азәрбајчан һаггында бу јазылар вә ајры-ајры өлкәләрдә Азәрбајчан һаггында дејилән сөзләр Азәрбајчана көндәрилән ај-

ры-ајры мектубларда, телеграмларда да өз аксини тапыр. Бунларын һамысы бир даһа ону кестерир ки, биз 1918-чи илдә јаранмыш илк Халг Чүмһуријјетинә бөјүк һөрмәт вә еһтирамла јанашырыг вә о вахт әлдә олунан истиглалитјјәти бу күн давам етдиририк, инкишаф етдиририк. Бунларын һамысы ејни заманда ону кестерир ки, олдугча чәтин шәраитдә, -- бунун нәдән ибарәт олдугуну билирсиниз, -- ајры-ајры харичи өлкәләрин чүрбәчүр мүнәсибәтләри илә әлагәдар чәтин бир шәраитдә вә Азәрбајчанда даһили сабитлији позмаға чәһд кестәрән ајры-ајры тәһрибатчы, террорчу гүввәләрин һәлә дә мөвчуд олдугу бир шәраитдә биз Азәрбајчаны мүстәгил дәвләт кими јашадырыг, инкишаф етдиририк вә инкишаф етдирәчәјик.

Мән дүнән Күрчүстан нүмајәндә һеј'әти илә Дәвләт Опера вә Балет Театрында көрүшәндә дә, бу күн дә дејирәм -- һеч кәс бизи бу јолдан чәкиндирә билмәз: Нә ајры-ајры дәвләтләр, нә дә бизим бу даһили сабитлијимизи позмаг үчүн чәһд кестәрән ајры-ајры гүввәләр. Фәрги јохдур, онлар Азәрбајчанын ичиндәдир, ја Азәрбајчанын харичиндәдир, -- биз онларын һамысыны көрүрүк. һеч кәс бизим бу сабитлији поза билмәз.

Инди Азәрбајчанда јаранмыш ичтимаи-сијаси сабитлик һәр бир Азәрбајчан вәтәндашынын һәјатынын бу күнү, кәләчәји үчүн ән вачиб бир әсасдыр. Бу ичтимаи-сијаси сабитлијә гәсд едән адамлар, ону позмаг истәјән адамлар халга, милләтә хәјанәт етмәк истәјән адамлардыр. Онлар да билмәлидирләр ки, биринчиси, онлара һеч вахт бу имканлар верилмәјәчәкдир вә икинчиси, билмәлидирләр ки, әкәр белә хәјанәтләр едиләрсә, онлар хәјанәткар кими чәзаланацаглар.

1993-чү илдән индијә гәдәр кечдијимиз јола гој харичдә дә, дахилдә дә, ајры-ајры дәвләтләрин мәркәзләриндә

дә, Азәрбајчанын ичиндә дә нәзәр салсынлар -- биз һансы јоллары кечмишик, нә чәтинликләрлә кечмишик, бу сабитлији нәјин баһасына әлдә етмишик. Бу, бизим халгымыз, өлкәмиз үчүндүр, вәтәндашларымыз үчүндүр, бу күн доғулан ушаглар үчүндүр, кәнчләр үчүндүр, кәләчәк нәсилләр үчүндүр. Бу гәдәр чәтинликлә, бу гәдәр әзаб-әзијәтлә, бу гәдәр иткиләрлә биз буна наил олмушугса, инди буна киминсә тохунмағына, киминсә гәсд еләмәјинә һеч вахт јол вермәрик. Буну да билмәлидирләр вә күман едирәм ки, билирләр.

Она көрә дә бизи бу мүстәгиллик јолундан һеч кәс дәнәрә билмәз. Биз бүтүн сијасәтимизи -- харичи, даһили сијасәтимизи јалныз вә јалныз Азәрбајчанын милли мәнәфеләрини тә'мин етмәјә јөнәлтмишик вә бундан сонра да јөнәлдәчәјик. Башга мөгсәд ола билмәз. һәр бир өлкә илә бизим әлагәмиз јалныз вә јалныз, биринчи нөвбәдә Азәрбајчан халгынын, мүстәгил Азәрбајчанын милли мәнәфеләрини тә'мин етмәк әсасында олмалыдыр вә бундан сонра да белә олацагдыр. Мән әминәм ки, белә бир доғру, дүзкүн, дүшүнүлмүш харичи вә даһили сијасәтлә биз јени наилијјәтләр әлдә едәчәјик вә илк Халг Чүмһуријјетинин арзуларыны, истәкләрини сонә гәдәр чатдырацағыг.

Мән һесаб едирәм ки, бизим букүнкү көрүшүмүз, комиссијанын апардығы мұзакирә мај ајынын 28-нә гәдәр вә ондан сонра да бу саһәдә көрәчәјимиз ишләр үчүн чоһ әһәмијјәтлидир. Мән комиссијанын үзвләринә көрдүкләри ишләрә көрә тәшәккүр едирәм. Ејни заманда комиссијанын үзвләринә вә комиссијанын бүтүн бу тәдбирләрини ичра едәнләрә мұрачиәт едирәм ки, онлар бундан сонра да ишләри сүр'әтлә апарсынлар, зәифләтмәсинләр. Биз бу истигамәтлә даһа да ирәлијә кедәчәјик. Сағ олун.

**МҮСТӘГИЛ АЗӘРБАЈЧАН ДӨВЛӘТИ
ЈАШАЈЫР, БУНДАН СОНРА ДА
ӘБӘДИ УҒУРЛА ЈАШАЈАЧАГДЫР**

**АЗӘРБАЈЧАН ХАЛГ ЧҮМҺУРИЈӘТИНИН
80 ИЛЛИК ЈУБИЛЕЈИ МҮНАСИБӘТИЛӘ
МАЈЫН 26-ДА МИЛЛИ МӘЧЛИСИН
ТӘНТӘНӘЛИ ИЧЛАСЫНДА
АЗӘРБАЈЧАН ПРЕЗИДЕНТИ
ҲЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН
Н И Т Г И**

Һөрмәтли Милли Мәчлис!

Һөрмәтли сәдр, һөрмәтли депутатлар!

Сизи Азәрбајчан Халг Чүмһуријәтинин јаранмасынын 80 иллик јубилеји мүнәсибәтилә үрәкдән тәбрик едир, Азәрбајчанын мүстәгиллијинин инкишафы наминә кәләчәк ишләриниздә сизә уғурлар арзулајырам.

Мән сизин һамышызы сәмими гәлбдән саламлајырам, Азәрбајчан дәвләтинин бөјүк бир ганадыны тәшкил едән Милли Мәчлисин депутатларынын һамысына өз һөрмәт вә еһтирамымы билдирирәм.

Биз Азәрбајчан Халг Чүмһуријәтинин 80 иллик јубилејини бөјүк ифтихар һисси илә бајрам едирик. Бу мүнәсибәтлә сон ајлар Азәрбајчан Республикасында һәјата кечирилән тәдбирләр, тәнтәнәли мәрәсимләр, елми конфранс-

лар Азәрбајчан Халг Чүмһуријәтинин фәалијәтини мүнәсир Азәрбајчан үчүн даһа да кениш тәғдим етди, ејни заманда өтән 80 илдә Азәрбајчан халгынын кечдији јолу вә әлдә етдији наилијәтләри дә јүксәк гијмәтләндирди.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријәти аз бир мүддәт јашајыбдыр. Анчаг о, XX әсрдә Азәрбајчан халгынын һәјатында тарихи бир мәрһәлә олуб вә халгымызын кәләчәјинин, мүстәгиллијинин, азадлыгынын, суверенлијинин тәмәлини гојубдур. Мәһз буна көрә дә Азәрбајчанын бүтүн вәтәндашлары -- биз Азәрбајчан Халг Чүмһуријәтинин јаранмасыны, онун фәалијәтини вә Халг Чүмһуријәтини јараданлары, о дөврдә гәһрәмәнлыг нүмунәләри көстәрән инсанлары бөјүк миннәтдарлыг һисси илә јад едирик. Ејни заманда биз ондан сонрақы дөврү дә јүксәк гијмәтләндиририк.

1992-чи илин сонунда Азәрбајчан халгы 1918-чи илдә әлдә олунмуш вә сонра итирилмиш мүстәгиллијини бәрпа етмишдир. Өтән алты ил мүддәтиндә биз мүстәгиллик шәраитиндә јашајырыг. Азәрбајчан өз мүстәгиллијини дүнјаја сүбут етди, бејнәлхалг тәшкилатларда тәсдиг етди вә истиглалитимизин даими, әбәди олмасынын әсасыны јаратды.

1918-1920-чи илләр кими, сон алты ил дә чох мүрәккәб, чох чәтин дөвр олмушдур. Анчаг биз гүрүр һисси илә дејә биләрик ки, бу чәтинликләрин өһдәсиндән кәлә билмишик, мүрәккәб шәраитдә дәвләтимиз јашајыр вә јашамагдадыр, бундан сонра да уғурла јашајачагдыр.

Азәрбајчанда мүстәгил дәвләтин һүгүги-норматив әсәсларыны јаратмаг үчүн Азәрбајчанын парламенти, Милли Мәчлиси бу илләрдә чох иш көрүбдүр. Хүсусән 1995-чи илин нојабр ајында Азәрбајчан Республикасынын, мүстә-

гил Азербайжанын илк Демократик Конституциясынын үмумхалг сәсвермәси јолу илә гәбул едилмәси ХХ әсрин тарихи һадисәләриндәндир. 1995-чи ил нојабрын 12-дә Азербайжанда демократик сечкиләр әсасында -- ачыг, сәр-бәст, әдаләтли сечкиләр әсасында, чоһпартиялы систем әсасында мүстәгил Азербайжанын илк парламенти сечилди.

О күндән индијә гәдәр парламент сәмәрәли фәалијјәт кәстәрир вә Азербайжанда дәвләт гуручулуғу просесинин, сијаси, игтисади ислаһатларын һәјата кечирилмәсинин, Азербайжанын мүстәгиллијинин мөһкәмләнмәси вә инкишаф етмәсинин фәал иштиракчысы олубдур. Мән Милли Мәчлисин, парламентин хүсусән сон дөврдәки фәалијјәтини јүксәк гијмәтләндирирәм. Дәвләт, һакимијјәт органлары Конституция илә тәсбит олунмуш функцијаларына, сәлаһијјәтләринә илбәил даһа чоһ өјрәширләр вә бу сәлаһијјәтләри, принципләри даһа да доғру-дүзкүн мәнимсәјә билирләр. Бунлар да һәр бир дәвләт органынын өз чәрчивәсиндә, сәлаһијјәтләри даирәсиндә сәмәрәли ишләмәси үчүн јахшы имканлар јарадыр.

Бу бахымдан сон дөврдә Милли Мәчлисин, Азербайжанын парламентинин фәалијјәти дә тәгдирәләјигдир. Мән буну јүксәк гијмәтләндирирәм.

Һәјатымызын әсасыны тәшкил едән ганундур. Бизим әсас ганунumuz Конституциямыздыр. Конституциямызын әсасында гәбул олунан ганунлар бу күн дә, кәләчәкдә дә Азербайжан Республикасынын, Азербайжан дәвләтинин инкишафыны тәмин едән әсас сәнәдләрдир. Бу ганунлар да Милли Мәчлисдә мүзакирә едилир вә Милли Мәчлис тәрәфиндән гәбул олунур.

Һәр бир демократик дәвләтдә, һакимијјәт бөлкүсү принципи әсасында гурулмуш дәвләтдә ганунверичилик

фәалијјәти чоһ мүһүм әһәмијјәт кәсб едир. Ганунверичилик фәалијјәти нәтичәсиндә ганунлар јараныр вә бу ганунлар әсасында да чәмијјәт формалашыр, ганунлар әсасында инсанлар фәалијјәт кәстәрир, өз һәјатыны гурур, ганунлар әсасында дәвләтин бүтүн будағлары өз фәалијјәтини сәмәрәли апара билир. Буна кәрә дә ганунверичилик фәалијјәти, јенә дә дејирәм, дәвләтин ән мүһүм бир һиссәсидир. Бу бахымдан сизин кәрдүјүнүз ишләр јүксәк әһәмијјәтә маликдир вә әлдә етдијиниз нәтичәләр дә тәгдирәләјигдир.

Бу күн там гәтијјәтлә демәк олар ки, Азербайжан дәвләти, мүстәгил Азербайжан Республикасы 1918-чи илдә јаранмыш Халг Чүмһуријјәтинин варисидир. Биз бу варислик принципини шәрәфлә, сәдагәтлә јеринә јетиририк. Шүбһәсиз ки, 1918-1920-чи илләрлә 1990-чы илләр арасында бөјүк фәрг вар, јахуд о дөврлә бу дөвр арасында чоһ бөјүк мәсафә вар. Бу мәсафә дә бошлугдан ибарәт дејил -- бу 70 илдә Азербайжан халгы јашајыб, јарадыб, халг кими, милләт кими инкишаф едидир вә Азербайжанын бу күн мөвчуд олан игтисади, сијаси, интеллектуал, мәдәни потенсиалыны јарадыбдыр. Бунлар һамысы бирликдә бу 70 иллик дөврү тәшкил едир. Биз Азербайжан Халг Чүмһуријјәтинин 80 иллијини бајрам едәркән Азербайжан халгынын кечдији 80 иллик јолу гијмәтләндирир вә әлдә олунан бүтүн наилијјәтләрә гијмәт веририк, бизим наилијјәтләримизи бајрам едирик.

Шүбһәсиз ки, һеч бир өлкәдә һеч бир заман наилијјәт гурбансыз, иткисиз һасил олмур. Бу, бизим өлкәмиз, Азербайжан үчүн дә хасдыр. Бурада тәәччүблү һеч бир шеј јохдур. Бизим тарихчиләр буну тәһлил едирләр, етмәлидирләр, һәр шеји дә өз јеринә гојмалы, һәр шејә дә өзү-

нәмәхсус гижмәт вермәлидирләр. Анчаг бу күн биз мүстәгил Азәрбајчан дәвләтини гуруб јараданларыг. Мүстәгил Азәрбајчан дәвләтини гуруб јарадаркән тарихи кечмишимизи һәмишә гижмәтләндирир, наилијјәтләр үчүн севи-нир, иткиләр, гурбанлар үчүн кәдәрләнирик, тәәссүф едирик.

Азәрбајчан Республикасынын Милли Мәчлиси Халг Чүмһуријјәтинин јаратдыгы парламентин инди дә варисидир. Варислик һәмишә ејни заманда бөјүк мәс'улијјәт демәк олубдур. Варислик о демәк дејил ки, сән о һадисәни олдуғу кими тәкрар едәсән, јахуд о сәвијјәдә јашајасан. Һәр бир варис варислик принципини әзиз тутараг, о дөврүн, о һадисәнин вариси олараг о һадисәни, о дөврү, о гурулушу даһа да јүксәкләрә галдырмалыдыр. Биз Азәрбајчанда буну едирик вә бу саһәдә чох шејләрә наил олмушуг.

Һесаб едирәм ки, Азәрбајчанын бүкүнкү Милли Мәчлиси варислик адыны шәрәфлә дашыјыр, ејни заманда өтән илләрдә вә хүсусән сон дөврдә Азәрбајчанын мүстәгил дәвләтини инкишаф етдирмәк үчүн чох ишләр көрүбдүр. Бүтүн бунлара көрә дә мән сизә өз һөрмәт-һитирамымы билдирирәм. Үмидвар олдуғуму билдирмәк истәјирәм ки, сиз газандығыныз наилијјәтләри кәләчәкдә даһа да јүксәлдәчәк вә бу шәрәфли ада лајиг олачагысыз.

Азәрбајчанын бүкүнкү реаллыгы өлкәмиздә даһа да сых бирлијин, һәмрә'лијин олмасыны тәләб едир. Мән мәмнунам ки, Азәрбајчанын индики демократик гурулушунда һакимијјәтин бүтүн будаглары, ганадлары арасында Конститусијанын принципләринә әсасланан сағлам мүнәсибәтләр јараныб вә бу да бизим һамымыз үчүн -- һәм парламент, һәм али ичра органы, бүтүн ичра органлары үчүн, һәм дә

мәһкәмә органлары үчүн сәмәрәли ишләмәјә чох јахшы шәраит јарадыбдыр. Мән парламентлә Президент арасында олан ишкүзар, сағлам, принципиал мүнәсибәтләри хүсуси гејд едирәм.

Бу күн чыхыш едән депутатлар 1918-1920-чи илләрдә Халг Чүмһуријјәтинин һәјатында олмуш чәкишмәләр, ди-дишмәләр, һакимијјәт мүбаризәси вә шәхси мәнәфејинә көрә үмуммилли мәнәфејә зәрбәләр вурулмасы фактларыны да хатырлатдылар. Бу да һәгигәтдир. Биз бүтүн кечмишдән ибрәт көтүрмәлијик. Кечмишин јахшы чәһәтләр-риндән, бу күн үчүн хејирли, јарарлы тәрәфләриндән истифадә етмәли, амма кечмишин зәрәрли тәрәфләринин јенидән мејдана кәлмәсинә јол вермәмәлијик.

Тәәссүфләр олсун ки, өтән алты ил мүддәтиндә Азәрбајчанын мүстәгил јашамасы тәхминән 1918-1920-чи илләрдә баш вермиш һадисәләрә бәнзәр һадисәләрлә дә мүшәјиәт олунубдур. Анчаг бунлар бизим үчүн нә гәдәр чәтинликләр јаратмыш олса да, Азәрбајчанын дәвләт мүстәгиллији јолу илә уғурла кетмәсинин гаршысыны ала, буна мане ола билмәјиб вә ола да билмәјәчәкдир. Амма бунлара бахмајараг, бу күн дә, кәләчәкдә дә һәм Азәрбајчанын Милли Мәчлисиндә, һәм бүтүн һакимијјәт органларында, һәм дә бизим чәмијјәтимиздә, халгымызда сағлам принцип-ләр әсасында, инсан азадлыгларынын тә'мин едилмәси принципләри әсасында, фикир мүхтәлифлијинин, сијаси плүрализм-ин тамамилә бәргәрар олмасы әсасында вәтән-даш һәмрә'лији, вәтәндаш бирлији, халг бирлији, һәм'рәј-лији олмалыдыр.

Биз бу јолда чалышырыг вә чалышачағыг. Сизи әмин едирәм ки, Азәрбајчанын Президенти кими мән бу вәзифәни өзүмүн әсас вәзифәм һесаб едирәм вә күман едирәм ки,

биз бу саһәдә чох шејләрә дә наил олмушуг. Анчаг һәлә көрүләси ишләр дә чохдур вә арадан галдырыласы нөгсанлар да вар. Үмидварам ки, бизим мүштәрәк ишимизин нәтичәсиндә, индијә гәдәр мөвчуд олмуш сағлам әлагәләрин бундан сонра даһа да инкишаф етдирилмәси васитәсилә Азәрбајчанда һәм чәмијјәттә, һәм дә һакимијјәт органларында даһа да сағлам мүһит, сағлам әһвал-руһијјә јарадачағыг вә даһа да чох бирлијә, һәмрә'јлијә наил олачағыг.

Мән бу бөјүк бајрам мүнасибәтилә сизи бир даһа тәбрик едир вә Халг Чүмһуријјәтинин 80 иллијинин Азәрбајчанын парламентиндә, Милли Мәчлисиндә хүсуси музакирә олунмасыны вә бајрам ичласынын кечирилмәсини дә чох әләмәтдар һадисә һесаб едирәм. Сизин һамыныза чансағлығы, ишләриниздә уғурлар арзулајырам.

Бајрамыныз мүбарәк олсун!

**ХАЛГЫМЫЗЫН БИРЛИЈИ ВӘ
ДӨВЛӘТИМИЗИН ДҮЗКҮН СИЈАСӘТИ
САЈӘСИНДӘ МҮСТӘГИЛЛИЈИМИЗИ
ГОРУЈУБ САХЛАЈАЧАГ, ДАҒА ДА
МӨҢКӘМЛӘНДИРӘЧӘЈИК**

1998-ЧИ ИЛ МАЈЫН 27-ДӘ
АЗӘРБАЈЧАН ХАЛГ ЧҮМҢУРИЈЛӘТИНИН
80 ИЛЛИК ЈУБИЛЕЈИНӘ ҲӘСР
ОЛУНМУШ ТӘНТӘНӘЛИ МӘРАСИМДӘ
АЗӘРБАЈЧАН ПРЕЗИДЕНТИ
ҲЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН
Н И Т Г И

Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Һөрмәтли гонағлар!

Сизи, бүтүн Азәрбајчан халғыны, Азәрбајчан Республикасынын бүтүн вәтәндашларыны Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасынын 80 иллик јубилеји, мүстәгиллик күнү бајрамы мүнасибәтилә үрәкдән тәбрик едирәм.

Азәрбајчан халғынын чохәсрлик дөвләтчилик тарихи вардыр. Лакин XIX әсрин әввәлиндә халғымыз дөвләтчилијиндән мәһрум олмушду. 1918-чи илдә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы Азәрбајчан халғынын һәјатында тарихи һадисә олмушдур вә халғымызын дөвләтчилик салнамәсинин парлаг сәһифәләриндәндир.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасындан кечән 80 ил дөрд мәрһәләјә бөлүнә биләр: биринчи -- 1918-1920-чи илләр, Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин фәалијјәт кәстәрдији илләр; икинчи -- 1920-1922-чи илләр, Азәрбајчан Совет Сосналист Чүмһуријјәтинин һаким олдуғу илләр; үчүнчү -- 1922-1991-чи илләр, Азәрбајчанын тоталитар режим, коммунист идеолокијасы шәраитиндә јашадығы дөвр, Азәрбајчан Совет Сосналист Чүмһуријјәтинин Советләр Иттифагында башга мүттәфиг республикаларла биркә фәалијјәт кәстәрдији дөвр. Дөрдүнчү дөвр 1991-чи илин сонундан, декабрындан башлајыр, Советләр Иттифагынын дағылмасы илә әлагәдар Азәрбајчанын дәвләт мүстәғиллијинин е'лан едилмәси күнүндән индијәдәк кечән илләрдир.

Бу мәрһәләләрин һәр биринин тарихдә өзүнәмәхсус јери, Азәрбајчан тарихиндә мә'насы, маһијјәти вә әһәмијјәти вардыр.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти 1918-чи ил мај ајынын 28-дә "Истиғлал Бәјаннамәси"нин е'лан олунмасы илә јаранмышдыр. Азәрбајчанда Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы XIX әсрин сону вә XX әсрин әввәлиндәки дөврдә Азәрбајчанын ичтимаи-сијаси, әдәби, фәлсәфи мүһити илә бағлыдыр. Демәк олар ки, о заман Азәрбајчанда вә онун әтрафында кедән просесләр һәмин о мүһитин мәнтиги нәтичәси олмушдур.

Шүбһәсиз ки, бунун үчүн лазыми шәраит јаранмышдыр. Биринчи Дүнја Мүһарибәсинин сона чатмасы, рус чаризминин сүғуту, Русијадә октјабр ингилабы вә ондан сонра јаранмыш кәржин вәзијјәт, Москва һакимијјәтинин Русиянын кечмиш әразисинин һамысына лазыми гәдәр нәзарәт

едә билмәмәси, Чәнуби Гафгазда, Загафгазијадә мөвчуд олан сијаси гүввәләрин гызғын фәалијјәти -буиларын һамысы бирликдә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы үчүн әлверишли шәраит тә'мин етмишдир. Амма ејни заманда белә бир чүмһуријјәти јаратмағ үчүн Азәрбајчанын габагчыл инсанлары лазым иди. Бу күн биз мәмнунијјәт һисси илә гејд едә биләрик ки, о заман онлар артығ вар иди, јетишмишди. Азәрбајчанда о дөврдә бөјүк бир зијалы дәстәси мејдана кәлмишди. Онларын әксәријјәти Москвада, Петербургда, Авропанын бир чох шәһәрләриндә јүксәк тәһсил алмыш, Авропа мәдәнијјәти, дүнја мәдәнијјәти илә јахындан таныш олан вә буилары мәнимсәмиш инсанлар идиләр.

Онлар өз интеллектуал потенциалы, өз халгына, милләтинә олан гајғысы, сәдағәти илә Азәрбајчанда XX әсрин әввәлиндә кедән просесләрдә иштирак етмиш вә бирләшиб Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтини јаратмышдылар. Биз о дөврдә Азәрбајчан мәдәнијјәтинин, әдәбијјатынын, ичтимаи фикринин инкишафында бөјүк хидмәт кәстәрмиш инсанлары да нәзәрә алмалыјығ вә онларын -- Азәрбајчанын кәркәмли мәдәнијјәт, инчәсәнәт, ичтимаи хадимләринин хидмәтләрини дә бу мүнәсибәтлә гејд етмәлијик.

Әлибәј Һүсејнзадә, Әһмәд бәј Ағажев, Чәлил Мәммәдгулузадә, Мирзә Әләкбәр Сабир, Үзејир Һачыбәјов вә ди-кәрләри о илләр јаратдығлары әсәрләрлә халгымызда милли шүүрун ојанмасына, инкишаф етмәсинә, миллилијин јүксәлмәсинә бөјүк тә'сир кәстәрмишләр вә бөјүк хидмәтләр етмишләр. Онлар һамысы 1918-чи илдә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасынын әсасыны демәк олар ки, бирликдә тәшкил етмишләр.

Мә'лумдур ки, о вахт чүрбөчүр чәрәжанлар мөвчуд иди. Загафгазијадан Русија Мүәссисләр Мөчлисинә о вахт сечилмиш депутатлар Загафгазијанын мүстәгиллијини бөјан етмөк, Загафгазија Сејми јаратмаг истәјирдиләр. Нөһәјәт, бүтүн бу просесләр она кәтириб чыхарды ки, Загафгазијада јерләшән әсас халглар өз дәвләт мүстәгилликләрини бөјан етдиләр.

Халгымызын бөјүк инсанлары 1918-чи ил мај ајынын 28-дә Тифлиسدә Азәрбајчанын "Истиглал Бөјаннамәси"ни е'лан едәрәк республикамызын мүстәгиллијини әсасыны гојдулар, Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтини јаратдылар. Мә'лумдур ки, о вахт әввәлчә Милли Шура јаранмышды вә Милли Шуранын гәрары илә дә "Истиглал Бөјаннамәси" е'лан едилмишди. Беләликлә, XX әсрин әввәлиндә Азәрбајчанда халгымыз милли азадлығыны бөјан етди, өз милли дәвләтини јаратмаға башлады.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы бизим вахтилә итирилмиш дәвләтчилијимизи бәрпа етди. Ејни заманда, Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы халгымызын тарихиндә илк дәфә демократик принципләр әсасында мүстәгил Азәрбајчан дәвләтинин, һөкүмәтинин јаранмасынын әсасыны гојду.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы, "Истиглал Бөјаннамәси"нин е'лан олунамасы бөјүк зәка, узагкөрәнлик, чәсарәт, ирадә, гәһрәмәнлыг тәләб едирди. Бизим дәјәрли сијаси хадимләримиз о күн, о ил, о ај бу тарихи аддымы атдылар.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы чох чәтиликләрлә баша кәлмишдир. Чүнки мә'лумдур ки, буна кәнардан мане олмаг истәјән гүввәләр дә чох иди вә Азәр-

бајчанын һәјәтында да вәзијјәт чох гармагарышыг, ағыр, чәтин иди. Анчаг Халг Чүмһуријјәти јаранандан сонра онун фәалијјәти дә бөјүк чәтиликләрлә, проблемләрлә, бөјүк мүгавимәтләрлә, манеәләрлә растлашмышдыр. Биз бу күн ифтихар һисси илә дејә биләрик ки, бүтүн бу чәтиликләрә бахмајараг, Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти јашамыш, фәалијјәт кәстәрмиш вә ики ил мүддәтиндә чох бөјүк ишләр көрмүш, Азәрбајчанын мүстәгил кәләчәјинин әсасыны гојмушдур.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтини јараданлар буну Азәрбајчанын өзүндә едә билмәмишдиләр. Чүнки бурада чүрбөчүр харичи гүввәләр Азәрбајчаны әлә кечирмәк истәјирдиләр. Мә'лумдур, -- Азәрбајчан өз чографи-стратежи әһәмийјәтинә, тәбии сәрвәтләринә, хүсусән зәнкин нефт јатагларына көрә дүнјанын бир чох дәвләтләринин марағыны чәлб етмишди. Азәрбајчаны әһатә едән, Азәрбајчанын дахилиндә олан, ајры-ајры миллиәтләрә мәнсуб гүввәләр дә өлкәмизин мүстәгил олмасыны һеч дә истәмирдиләр. Она көрә дә Тифлиسدә мүстәгиллији бөјан едәндән сонра Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин үзвләри Азәрбајчанын пәјтахтына кәлә билмәмиш, Кәнчәјә кәлмишдиләр. Анчаг онлар Кәнчәдә аз бир мүддәтдә чох ишләр көрмүшләр вә јалпыз 1918-чи ил сентјабр ајынын 17-дә Азәрбајчанын пәјтахты Бакыја кәлә билмишләр.

Ондан сонракы дөвр Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин чох гызғын фәалијјәт дөврүдүр. Халг Чүмһуријјәтинин 80 иллик јубилејинә республикамызда һазырлыг апарыларкән елми конфранслар, мүхтәлиф мүшавирәләр, тәнтәнәли мөрасимләр кечирилиб, тарихчиләр, тәдгигатчылар, ичмалчылар, әдәбијјат, мәдәнијјәт хадимләримиз Азәрбајчан Халг

Чүмһуријјәтинин јаранмасы вә фәалијјәти һаггында кениш тәдгигат ишләри апарыблар, чох мараглы фактлар мејдана чыхарыблар, бир чох јазылар дәрч олунубдур. Үмидварам ки, бу иш бундан сонра да давам едәчәк, Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јаранмасы, онун јаранмасындан әввәлки дөвр вә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин фәалијјәти, көрдүјү ишләр бизим тарих китабларында, тарих әсәрләриндә өз әксини олдуғу кими тапачагдыр. Анчаг һесаб едирәм ки, индијә гәдәр, хүсусән сон ајларда көрүлән ишләр дә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин фәалијјәти һаггында ичтима-ијјәтимизә әтрафлы мә'луматлар вермишдир.

Она көрә дә бу бајрам мәрасиминдә мән садәчә ону гејд етмәк истәјирәм ки, Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти ағыр шәрантдә фәалијјәт көстәрмиш, һәм харичи гүввәләрин күчлү тәзјиги, һәм дә дахилдә Азәрбајчанын мүстәгиллији әлејһинә чыхан гүввәләр вә Халг Чүмһуријјәтинин ичәрин-синдә, јә'ни Милли Шуранын, сонра јаранан парламентин дахилиндәки чүрбәчүр партијалара, фиргәләрә мәнсуб олан шәхсләр, фәрдиәр Халг Чүмһуријјәтинин ишинин мүвәффәгијјәтлә апарылмасына, шүбһәсиз ки, манечилик төрәтмишләр.

Анчаг бунлара бахмајараг, Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти јашадығы дөврдә бөјүк ишләр көрмүшдүр. Ән әсасы ондан ибарәтдир ки, дунјанын бүтүн Шәрг, мүсәлман әләминдә илк дәфә Азәрбајчанда демократик үсул-идарә принципләринә әсасән дәвләт, һөкүмәт јаратмыш, беләликлә дә Азәрбајчанда һәм мүстәгиллијин әсасыны гојмушлар, һәм дә Азәрбајчанда демократијанын, демократик дәвләт үсул-идарәсинин әсасыны гојмушлар. Бунлара көрә вә бүтүн башга саһәләрдә көстәрдији хидмәтләрә көрә

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин гыса бир заманда көрдү-јү ишләр јүксәк гијмәтләндирилир. Үмидварам ки, бу дөвр Азәрбајчанын тарихиндә парлаг сәһифәләр кими даим јашајачаг вә кәләчәк нәсилләр дә илк Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин фәалијјәтинә јүксәк гијмәт верәчәкләр.

Бу күн, бу бајрам күнү Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин јарадычыларынын вә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин ики иллик фәалијјәтинин тә'мин едәнләрин һамысыны бөјүк миннәтдарлыг һисси илә јад едирик. Онлар һәгигәтән вәтәндашлыг шүчаәти көстәрибләр, һәгигәтән өз халгы, милләти гаршысында бөјүк гәһрәмәнлыг нүмунәләри көстәрибләр. Халг Чүмһуријјәтинин јарадычылары -- Мәммәд Әмин Рәсулзадә, Фәтәли Хан Хојски, Әлимәрдан бәј Топчубашов, Нәсиб бәј Усуббәјов, һәсән бәј Агајев, Халг Чүмһуријјәтинин илк милли шурасынын бүтүн үзвләри, Халг Чүмһуријјәти һөкүмәтинин үзвләри Азәрбајчан халгы гаршысында бөјүк хидмәтләр көстәрибләр. Халгымыз онларын хидмәтләрини бу күн миннәтдарлыг һисси илә јад едир. Онларын көрдүјү ишләр вә әзиз хатирәләри Азәрбајчан халгынын гәлбиндә әбәди јашајачагдыр.

1920-чи ил апрелин 27-28-дә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти өз фәалијјәтини сонә чатдырмышдыр. О вахт, шүбһәсиз ки, Халг Чүмһуријјәтинин өз фәалијјәтини давам етдирмәси артыг мүмкүн олмамышды. Бунун сәбәбләри чохдур. Күман едирәм, бизим тарихчиләр бу сәбәбләри дә доғру-дүзкүн, әдаләтлә арашдырачаглар. Мә'лумдур ки, бир тәрәфдән Русијада артыг һакимијјәти күчләндирән коммунист-болшевик һакимијјәти Русијанын кечмиш әразисинин һамысына һаким олмаг истәјирди. Икинчи тәрәфдән дә, Азәрбајчанын дахилиндә чох зиддијјәтли просес-

ләр кедирди. Парламентдә ајры-ајры партијалар бир-бири илә рәгабәт, һакимијјәт уғрунда мүбаризә апарырды. Шүб-һәсиз ки, бунлар да Халг Чүмһуријјәтинин фәалијјәтини зәифләдирди.

Белә бир шәраитдә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти, илк Азәрбајчан Демократик Дөвләти, һөкүмәти сүгут етди. Анчаг о вахт Халг Чүмһуријјәтинин лидерләриндән бә'зиләри һесаб едирдиләр ки, онларын тутдуғу јол давам едәчәкдир. Мә'лумдур ки, Мәммәд Әмин Рәсулзадә һакимијјәти болшевикләрә тәһвил вермәјә разылыг верәркән билдирмишди: о күман едир ки, јени һакимијјәт Азәрбајчанын миллијини, мүстәгиллијини горујуб сахлајачагдыр. Башгалары да белә дүшүнүрдүләр. Ола биләр, о вахт һакимијјәти Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтиндән алан азәрбајчанлыларын бә'зиләри дә, о чүмләдән, Нәриман Нәриманов да белә дүшүнүрдү ки, онлар мүстәгил чүмһуријјәти башга идеолокија алтында сахлаја биләчәкләр. Анчаг тәәссүфләр ки, белә олмады.

Икинчи мәрһәлә -- 1920-чи илдән 1922-чи илә гәдәр олан мәрһәлә Азәрбајчан Совет Сосиалист Республикасынын һакимијјәти дөврүдүр. Бу заман Азәрбајчан Республикасы Чүмһуријјәти бир дөвләт кими мүстәгил олубдур, башга дөвләтләрлә мүстәгил әлагәләр гуруб вә бир нечә бејнәлхалг мүгавилә дә имзалајыбдыр. Бунлар һамысы тарихдән мә'лумдур. Анчаг ејни заманда бу чүмһуријјәт, бу республика коммунист режиминин алтында олуб, коммунист идеолокијасыны һәјата кечирмәјә башлајыбдыр. Нәһәјәт, 1922-чи илин декабр ајында Совет Сосиалист Республикалары Иттифагы јаранаркән Азәрбајчан Чүмһуријјәти дә о иттифагын јарадычыларындан бири олмушдур.

Азәрбајчан халгы 70 ил Азәрбајчан Совет Сосиалист Республикасы васитәсилә Совет Сосиалист Республикалары Иттифагынын тәркибиндә олмуш, коммунист, болшевик идеолокијасыны тәтбиг етмиш, һәјата кечирмишдир. 70 иллик бу дөвр чох мүрәккәб, зиддијјәтли дөвр олмушдур. Бу дөврә доғру-дүзкүн гијмәт вермәк лазымдыр. Азәрбајчан халгына 70 ил мүддәтиндә бөјүк зәрбәләр дәјмиш, халгымыз бөјүк мәһрумијјәтләрә уғрамыш, сојгырымына мә'руз галмыш, бөјүк иткиләр вермишдир.

1920-1930-чу илләрдә Азәрбајчан халгынын көркәмли шәхсијјәтләри әзилмиш, онларын чохларынын һәјаты әзаб-әзијјәт ичиндә кечмиш вә чохлары да репрессиялары гурбанлары олмушлар. 1920-1930-чу илләрдә билавазитә репрессия гурбанлары илә бәрабәр, Азәрбајчан халгынын бөјүк бир дәстәси мәрһәлә-мәрһәлә өз доғма ел-обасындан, торпагындан узаг јерләрә -- Сибирә, Газахыстана, Орта Асијанын уңгар кушәләринә сүркүн едилмишдир. Бу сүркүн репрессия әмәлијјәтләри нәтичәсиндә инсанларын чоху мәһв олмуш, онларын аиләләри, һәјаты позулмушдур. Бу инсанлар вар-јохларыны итирмишләр. Бу, Азәрбајчан халгынын 1920-1930-чу илләрдәки агибәтидир.

1937-1938-чи илләрдә Азәрбајчан халгына, хусусән онун көркәмли инсанларына, зијалыларына, сијаси хадимләринә, елм-мәдәнијјәт хадимләринә гаршы бөјүк репрессиялар едилмишдир. Онлар һәбс едилмиш, һәјатдан мәһрум олмушлар. Онларын аиләләринә әзијјәтләр верилмишдир. Гәрибә һал бундан ибарәтдир ки, 1920-чи илдә һакимијјәти илк Халг Чүмһуријјәтиндән әлинә алан инсанларын -- коммунист, болшевик идеолокијасына хидмәт едәнләрин чоху да 1937-1938-чи илләрдә репрессия гурбанла-

ры олмушлар. Жөрүн, Азербайжан халгы нә гәдәр фачиәләр ичәрисиндә јашамышдыр!

Азербайжан халгына гаршы сојгырымы едилмишдир. Азербайжан халгына гаршы едилән сојгырымын тарихи мәним имзаладығым фәрманда ачыг-ајдын көстәрилмишдир. 1918-чи илин март ајында ермәниләр тәрәфиндән Азербайжан халгына гаршы едилән сојгырымы халгымыза бөјүк зәрбәләр вурмушдур.

1937-1938-чи илләрдә азербайжанлыларын бөјүк бир һиссәси куја Иран тәбәәси олдуғларына көрә мәчбурән Ирана сүркүн едилмишдир. Онлар да чох бөјүк иткиләрлә растлашмышлар. 1944-1949-чу илләрдә дә Азербайжандан хејли инсан сүркүн едилмишдир. Нәһајәт, 1948-1953-чү илләрдә Азербайжан халгына -- индики Ермәнистан Республикасы адланан јердә өз ата-баба торпағларында јашајан азербайжанлыларга гаршы сојгырымы едилмиш, онлар мәчбури көчүрүлмүш, депортасија олунмуш, јерләрини-јурдларыны, елләрини-обаларыны итирмиш, бөјүк иткиләр вермишләр, чәтинликләрлә растлашмышлар.

Икинчи Дунја Мүһарибәси бөјүк гурбанлар апармыш вә Азербайжан халгынын да јүз минләрлә өвладлары алман фашизминә гаршы мүһарибәдә иштирак едәрәк һәлак олмушлар.

Бунлар һамысы о дөврдә бизим иткиләримиздир. Анчаг бунлардан ән бөјүк фачиә -- 1988-чи илдә Азербайжанын әразисинин бир гисмини Ермәнистан тәрәфиндән әлә кечирмәк мәгсәди илә республикамыза гаршы едилмиш тәчавүздүр.

Ермәнистанын Азербайжан торпағларына көз дикмәси вә тарихин ајры-ајры мәрһәләләриндә Азербайжан торпағ-

ларыны әлә кечирмәси фактлары дунјаја мә'лумдур. Бунлар һәммин 70 ил ичәрисиндә дә олмушдур. 1988-чи илдә Дағлыг Гарабағы Азербайжандан ајырыб Ермәнистана бирләшдирмәк үчүн һәрби тәчавүз башланмышдыр. Бу да бөјүк фачиәләрә кәтириб чыхармышдыр.

Нәһајәт, бу 70 илдә халгымыза гаршы едилән даһа бир сојгырымы, тәчавүз 1990-чы ил 20 Јанвар фачиәсидир вә бизим ондан сонракы иткиләримиздир, шәһидләримиздир, гурбанларымыздыр.

Бунлар һамысы ачыг көстәрир ки, бу мәрһәлә, јә'ни үчүнчү мәрһәлә -- 70 ил Азербайжан халгына бөјүк зәрбәләр вурмушдур.

Ејни заманда, гејд етмәк лазымдыр ки, бу 70 ил мүддәтиндә бүтүн бу әзаб-әзијјәтләрә, зилләтләрә, мәһрумијјәтләрә бахмајараг халгымыз јашамыш, јаратмыш, ирәлијә кетмиш, инкишаф етмишдир. Бу 70 ил мүддәтиндә иткиләримизлә јанашы, Азербайжан халгынын бөјүк наилијјәтләри дә олмушдур. Ән әһәмијјәтлиси одур ки, Азербайжан халгынын савад, билик, елм, мәдәнијјәт сәвијјәси бу илләрдә чох јүксәлмишдир. Азербайжан халгы күтләви олараг савадланмыш, республикамызда јүксәк али тәһсил очағлары јаранмыш вә азербайжанлыларын бөјүк бир һиссәси али тәһсил алмаға вә һәјатын мүхтәлиф саһәләриндә сәмәрәли иш көрмәјә наил ола билмишдир. Азербайжанын елми, мәдәнијјәти инкишаф етмиш, чох дәјәрли елм, мәдәнијјәт, инчәсәнәт әсәрләри јарадылмышдыр.

Бөјүк Үзејир Һачыбәјов 1919-чу илдә, бу күн һәр дөфә севинчлә динләдијимиз истиглал маршыны -- мүстәгил Азербайжан Республикасынын Дөвләт һимнини јаратмышдыр. Үзејир Һачыбәјов о вахт дәрк едирди, анлајырды ки,

бу, халга лазымдыр. Бу күн фүрсәтдән истифадә едәрәк демәк истәјирәм ки, о дөврүн чәтинликләринә, Үзејир Һачыбәјовун да нисбәтән кәнч олмасына бахмајараг о, чох көзәл, әзәмәтли Дөвләт һимни јаратмышдыр. Инди, биз башга өлкәләрлә әлагәләр гурдуғумуз заман, онларын да һимнләрини диггәтлә, һөрмәтлә динләјирик. Мән һәр дәфә ајры-ајры өлкәләрдә Үзејир Һачыбәјовун мусигиси илә јарыдылмыш һимнин сәсләндијини дүјаркән гүрүр һисси кечирирәм. Тәкчә она көрә јох ки, мүстәгил Азәрбајчанын Дөвләт һимни дүнјанын бир чох өлкәләриндә сәсләнир вә Азәрбајчанын дөвләт бајрағы галхыр. Бир дә она көрә ки, һәгигәтән, һимнин мусигиси чох чазибәдардыр, көзәлдир.

Үзејир Һачыбәјов 1937-чи илдә, репрессия илләриндә өзүнүн шаһ әсәрини -- "Короғлу" операсыны јаратмышдыр. "Короғлу" операсынын увертүрасы һимнә бәрабәр бир әсәрдир. Тәсадүфи дејилдир ки, "Короғлу" операсынын увертүрасы чалынаркән халгымыз чох һалларда ону һимн кими гәбул едир.

Тәкчә бу факты кәтирмәклә мән ону бир даһа тәсдиг етмәк истәјирәм ки, бүтүн чәтинликләрә бахмајараг о илләрдә Азәрбајчан инкишаф етмишдир. Азәрбајчанын игтисадијјаты инкишаф етмиш, бөјүк сәнаје, аграр потенциалы јаранмышдыр. Мөвчуд олан шәһәрләр тикилмиш, инкишаф етмиш, кенишләнмишдир. Јени-јени шәһәрләр јаранмыш, јоллар, көрпүләр салынмыш, дөмир јоллары чәкилмиш, електрик стансијалары гурулмуш, бөјүк заводлар, фабрикләр, мәдәнијјәт сарајлары, бөјүк әсәрә бәнзәјән Бакы метрополитени јаранмышдыр.

Бунларын һамысы һәмин 70 илдә Азәрбајчан халгынын зәкасы, фәдакарлығы, әмәји, зәһмәти нәтичәсиндә мејдана

кәлмишдир. Азәрбајчанда бөјүк интеллектуал потенциал јаранмышдыр. Бунлар һамысы 1991-чи илдә Азәрбајчан өз дөвләт мүстәгиллијини е'лан едәркән дөвләт мүстәгиллијинин әсасларыны тәшкил етмишдир.

— Нәһајәт, дөрдүнчү мәрһәлә 1991-чи илин сонунда Азәрбајчанын дөвләт мүстәгиллијинин е'лан едилмәси вә мүстәгиллик дөврүдүр. Бу, бизим ән хошбәхт дөврүмүздүр. Чүнки Азәрбајчан дөвләт мүстәгиллијини е'лан едиб, бу илләрдә дөвләт мүстәгиллијини тәсдиг едиб, горујуб сахлаја билиб, дөвләт мүстәгиллијини мөһкәмләдиб вә бу күн бир дә бәјан едирәм ки, дөвләт мүстәгиллијини әбәди едибдир.

Анчаг бу дөвр мүәјјән мә'нада 1918-1920-чи илләрә бәнзәјирсә дә, бир чох сәбәбләрә көрә ондан фәрғлидир. Чүнки бу дөврдә Азәрбајчан халгы чох бөјүк фәчиәләрлә растлашыбдыр. Бир тәрәфдән, биз хошбәхтик ки, нәһајәт, дөвләт мүстәгиллијимизи е'лан етмишик, дүнја бирлији буну гәбул едибдир вә биз мүстәгил дөвләтдә, азад өлкәдә јашајырыг, милли азадлығы чыхмышыг. Икинчи тәрәфдән, бир чох чидди проблемләр Азәрбајчанын вәзијјәтини ағырлашдырыб вә чәтинләшдирибдир. Ән ағыр, ән чәтин проблем Ермәнистанын Азәрбајчана етдији тәчавүз вә бунун өлкәмиз үчүн чох ағыр олан нәтичәләридир.

Мән артыг дедим ки, бу тәчавүз, бу мұнагишә 1988-чи илдә башлајыбдыр. Бу күн мән билдирмәлијәм ки, о вахт бу мұнагишәнин гаршысы алына биләрди вә алынмалы иди. Әкәр о вахт мұнагишәнин гаршысы алынмадыса, бу, бир тәрәфдән о дөврдәки совет һөкүмәти рәһбәрлијинин Азәрбајчана олан гәсди иди, икинчи тәрәфдән дә Азәрбајчан Республикасы рәһбәрләринин фәалијјәтсизлији, гејрәтсизлији вә фәрасәтсизлији иди. Чүнки 1918, 1919,

1920-чи илләрдә дә Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти Гарабаг проблеми илә растлашмышды, Гарабагда дөјүшләр кедирди. О вахт Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин һәрби һиссәләринин бөјүк бир һиссәси Гарабаға кәндәрилмишди. Чүнки о вахт да ермәни милләтчиләри Гарабагда һаким олмаг вә Гарабагы әлә кечирмәк истәјирдиләр.

Ондан сонракы заманда -- 1920, 1921, 1922-чи илләрдә дә бу просесләр давам етмиш вә нәһајәт, Дағлыг Гарабаг Мухтар Вилајәти јаранмышды. Анчаг сонракы дөврдә -- 30-чу, 40-чы, 50-чи, 60-чы, 70-чи илләрдә дә ермәни милләтчиләри Дағлыг Гарабагы Азәрбајчандан ајырыб Ермәнистан бирләшдирмәк чәһдләриндән әл чәкмәмишдиләр. Онлар дөфәләрлә чох гызғын фәалијјәтә башламышдылар. Анчаг онларын гаршысы алынмышды. Мән бунларын шәхсән шаһидијәм вә бир чох һалларда һәмин чәһдләрин гаршысынын алынмасынын тәшкилатчысыјам.

Она көрә дә мән бу күн дејирәм ки, о вахт -- 1988-чи илдә онун гаршысы алына биләрди. Садәчә, ону дејим ки, Совет Иттифагынын о вахткы рәһбәрлији вә шәхсән Горбачов Азәрбајчана мәнфи мүнәсибәт кәстәрәрәк, һәгигәтән ермәниләрә хидмәт етмәк мәгсәди илә буна јол верди. Азәрбајчанын о вахткы -- 1988, 1989, 1990-чы илләрдә олан рәһбәрләри дә өз халгынын милли мәнәфејини горуја билмәдиләр, халгын онлара кәстәрдији е'тимәда лајиг ола билмәдиләр. Амма буну етмәк мүмкүн иди.

Сонракы дөврдә исә, мүнәгишә артыг мүнәрибәјә чевриләндән сонра, шүбһәсиз ки, вәзијјәт чох чәтинләшмишди. Беләликлә, Азәрбајчан өз дөвләт мүстәгиллијини әлдә едәркән ағыр бир проблемлә растлашмышды. О вахтлар Ермәнистан-Азәрбајчан мүнәрибәси кедирди. Демәк, бир

тәрәфдән мүстәгил дөвләт гурмаг, икинчи тәрәфдән дә Ермәнистан-Азәрбајчан мүнәгишәсиндә Азәрбајчанын мәнәфеләрини горујуб сахламаг лазым иди.

Шүбһәсиз ки, белә бир вәзијјәтдә Азәрбајчанын о заманкы һакимијјәтинин вәзифәси бүтүн гүввәләри сәфәрбәр етмәкдән, әлбир олмагдан, бүтүн сијаси гүввәләрин бир нөгтәдә бирләшиб Азәрбајчанын мүстәгиллијини мөһкәмләндирмәкдән вә ејни заманда Ермәнистан-Азәрбајчан мүнәгишәсини һәлл етмәкдән ибарәт олмалы иди. Анчаг тәәссүфләр олсун ки, бу, белә олмады. Азәрбајчанын дахилиндә кедән ичтимаи-сијаси просесләр Азәрбајчан Республикасыны чох ағыр, кәркин бир вәзијјәтә кәтириб чыхарды. Бунлар һамысы да Азәрбајчанын иткиләр вермәсинә сәбәб олду, Азәрбајчана зәрбәләр, зәрәрләр вурулду.

Әкәр тәһлил етсәниз, бу дөврүн дә мүәјјән мөрһәләләри вар. Анчаг һесаб едирәм ки, бу дөврүн ән бөһранлы нөгтәси 1993-чү илин ијун ајы вә ондан сонракы ајлар иди. Мә'лумдур ки, беш ил бундан өнчә, 1993-чү ил мајын сонунда Азәрбајчанда һакимијјәт бөһраны баш верди. Һакимијјәтдә олан гүввәләр артыг мүстәгил Азәрбајчаны идарә едә билмирдиләр. Әһалидә наразылыг күнү-күндән артырды. Бунлардан истифадә едән харичи вә дахили гүввәләр Азәрбајчанда һакимијјәти әлә кечирмәк чәһдләри кәстәрирдиләр. Нәһајәт, ијун ајында бунларын һамысы баш верди вә Азәрбајчанда вәтәндаш мүнәрибәси башланды.

Мә'лум Кәнчә һадисәләрини хатырлајаг. Азәрбајчан әразисинин бир гисми артыг мәркәзи һакимијјәтин әлиндән чыхмышды. Бунунла бәрабәр, чәнуб бөлкәсиндә һакимијјәти әлә кечирән чинајәткар дәстәләр чәнубда једди рајону Азәрбајчанын һакимијјәтиндән чыхармышдылар.

Азәрбајчанын шималында да вәзијјәт чох кәркинләшмишди. Азәрбајчан вәтәндаш мұһарибәси шәраитиндә иди. Вәтәндаш мұһарибәси башланмышды, ган төкүлүрдү -- Жәнчәдә дә ган төкүлдү, Бакыда да.

Инди беш ил кечибдир. Инсан јаддашы белә шејләри тез унудур. Анчаг о күнләри бир дәгигәлијә хатиринизә салын. Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин 75 иллији гејд олунаркән Азәрбајчан фөвгәл'адә һәрби режим шәраитиндә јашајырды. Азәрбајчанын бүтүн мәнтәгәләрини тәјин олуномуш һәрби комендантлар идарә едирдиләр. Инсанлар бүтүн азадлыглардан мәһрум олмушдулар. Күчәләрдә ганунсуз силаһлы дәстәләр, чүрбәчүр чинајәткар груплар түҗан едирди. Нәһајәт, бунлар һамысы вәтәндаш мұһарибәсинә кәтириб чыхарды.

Билирсиниз ки, биз бунларын гаршысыны ала билдик. Һесаб едирәм ки, Азәрбајчанын мүстәгиллијинин горунуб сахланмасында 1993-чү ил тарихи әһәмијјәт кәсб едир. Мән там мәс'улијјәтлә дејирәм ки, 1993-чү илин ијун ајында Азәрбајчан парчаланмаг вә мәһв олмаг тәһлүкәси алтында иди. Буну һамыныз көзүнүзлә көрмүсүнүз. Бизим халг јазычымыз Анар дүнән деди ки, әкәр 1993-чү илин ијун ајында бу мәсәләләрин гаршысы алынмасајды, биз мүстәгиллијимизи бәлкә доғрудан да јенидән итирә биләрдик. Бу, һәгигәтдир. Чүнки Азәрбајчанын мүстәгил дәвләт кими јашамасыны, инкишаф етмәсини харичдәки дүшмәнләримиз һеч вәһлә истәмирләр. Бир тәрәфдән Ермәнистан Азәрбајчана гаршы әрази иддиасы едир, башга өлкәләрин дә бә'зи даирәләри Азәрбајчаны өз табелијиндә сахламаг истәјирләр. Онларын бә'зиләри үчүн мүстәгил, бүтөв, сәрбәст вә уғурла инкишаф едән Азәрбајчан сәрфәли де-

јилдир. 1993-чү илин ијунундакы вә сонракы ајлардакы һадисәләр тәкчә ајры-ајры силаһлы дәстәләрин чыхышынын вә ејни заманда һакимијјәтин фәалијјәтсизлијинин нәтичәси дејилди. Бу, һәм дә харичи хидмәт органларынын Азәрбајчаны дағытмаг, парчаламаг планлары иди. Биз бу планлары дағытдыг, онларын гаршысыны алдыг, Азәрбајчанын дәвләт мүстәгиллијини горујуб сахлаја билдик.

Мә'лумдур ки, ондан сонракы дөвр дә Азәрбајчанын мүстәгиллијини горујуб сахламаг үчүн асан олмамышдыр. 1994-чү илин октябр һадисәләри вә дәвләт чеврилишинә чәһд хатириниздәдир. Јалныз вә јалныз халгын дәвләтә, һакимијјәтә, дәвләт башчысына инамы вә е'тибары, е'тимады о фәчиәнин гаршысыны алды. Артыг онда да Жәнчәдә һакимијјәт һәмин о чинајәткар гүввәләрин әлинә кечмишди. Онлар өз гүввәләрини елә гурмушдулар ки, әкәр халгын бирлији, дәвләтә дәстәји олмасајды онлар өз силаһлары илә чох ган төкә, чох чинајәтләр едә биләрдиләр.

Ондан әввәл Ләнкәран һадисәләри баш верди. Буну һеч вахт унутмаг лазым дејилдир. Бу, дәһшәтли бир дөвр иди. 1993-чү илдә Бакыда, Азәрбајчанын башга бөлкәләриндә вәзијјәт кәркин олдуғу һалда сепаратчы, чинајәткар груплар, дәстәләр Азәрбајчан ордусунун бөјүк бир һиссәсини - - үч миндән артыг шәхси һеј'әти олан һиссәсини, силаһыны, сурсатыны, техникасыны Ләнкәран бөлкәсинә чәкиб кәтириб, орада өзүнә дәвләт гурмаг вә Азәрбајчаны парчаламаг истәјирдиләр. Биз онун да гаршысыны топла -- түфәнклә јох, халгын күчү илә алдыг. Биз онун гаршысыны халгын, Ләнкәранын, бу бөлкәнин чамаатынын Азәрбајчан дәвләтинә, дәвләтчилијинә, Азәрбајчанын дәвләт башчысына олан е'тимадынын әсасында алдыг.

Нəһажət, 1995-чи илин март һадисəлəри вə Азəрбајчан-да дəвлəти јенидən зорла, силаһла, кۈчлə девирмək вə һакимијјəти əлə кечирмək чəһди олду. Бурада артыг һəм харичи хۈсуси хидмəт органлары, һəм дə дахилдə олан мۈхалифəт гۈввəлəринин һамысы бəјۈк бир силаһлы дəстəнин -- ОМОН-ун əтрафында бирлəшмишди. Гəрибə һалдыр. Мən буну парламентдə дۈнəнки чыхышымда да дедим, бу кۈн дə дејирəм ки, тарих һəр кəс ۈчۈн ибрəт дəрси олмалыдыр. Биз тарихдən ибрəт кəтۈрмəлијик. Азəрбајчан Халг Чۈмһуријјəтинин фəалијјəтинə јۈксək гижмəт верəрək, онун парламентинин ичиндə олан чəкишмəлəри дə јакшы билирик. Əз шəхси, фиргə мəнафелəрини милли, ۈмۈмдəвлəт мəнафејиндən ۈстۈн гојан вə Азəрбајчанын о ағыр дəврۈндə һакимијјəт уғрунда мۈбаризə апаран гۈввəлəр дə тарихи сənəдлəрдən бизə јакшы мəлۈмдур. Инди һəмин шеј тəкрар олунур.

1995-чи илин март ајында бۈтۈн о гۈввəлəр -- 1993-чۈ илдə чинајəткар силаһлы дəстəлəрин əлиндən Азəрбајчан дəвлəтинин вə дəвлəт башчысынын фəалијјəти нəтичəсиндə гуртулумуш вə кизлənмиш гۈввəлəр кəлиб һəмин ОМОН дəстəсинин əтрафында топлашыб һакимијјəти јенидən девирмəјə чəһд кəстəрирдилəр. Сорушулур, -- нəдən өтрۈ, нə ۈчۈн? Јенə дə Азəрбајчаны парчаламаг, јенə дə дағытмаг, ган тəkмək ۈчۈн? Мəһз она кəрə ки, кимсə һакимијјəт əлдə етмək, вəзифə алмаг истəјир. Əз шəхси мəнафелəрини дəвлəт, милли, халг мəнафејиндən ۈстۈн гојан вə дəвлəти идарə етмək имканына, кəјфијјəтинə малик олмајан инсанлар һакимијјəт уғрунда мۈбаризə апарараг 1995-чи илин март һадисəлəринə гошулдулар.

Анчаг Азəрбајчан дəвлəти артыг əз кۈчۈнۈ топламыш-

ды. Азəрбајчан дəвлəти əз кۈчۈнۈ кəстəрди вə һəмин чеврилишə чəһдин дə гаршысыны алды. Ондан сонракы ајры-ајры тəхрибатлар, террор чəһдлəри дə һəмин бу дахили дۈшмəнлəрин харичи дۈшмəнлəрлə бирликдə Азəрбајчана гəсд мəгсəди илə һəјата кечирдиклəри тəдбирлəрдир.

Мən бу бајрам кۈнۈ бəјۈк ифтихарла, гۈрۈр һисси илə дејирəм: Азəрбајчан халгы гаршысында хидмəтимиз ондан ибарəтдир ки, биз халгымызы бۈтۈн бу чəтин мəрһələлəрдən кечирмишик вə республикамызын дəвлəт мۈстəгиллијини горумушуг, сахламышыг, ону даһа да мəһкəмлəндирмишик.

Биз Азəрбајчан Халг Чۈмһуријјəтинин варислəријик. 1991-чи илдə Азəрбајчанда мۈстəгиллик е'лан едилəркən јазылыбдыр ки, 1920-чи илдə итирилмиш мۈстəгиллик бəрпа олунур. Мən бу кۈн гۈрۈрлə дејирəм ки, биз Азəрбајчан Халг Чۈмһуријјəтинин сəдагəтли вə лајигли варислəријик.

1918, 1919, 1920-чи иллəрдə Азəрбајчанда əсасы гојулмуш демократија, демократик дəвлəт гуручулугу бу кۈн республикамызда сۈр'əтлə һəјата кечирилир, инкишаф етдирилир. Һесаб едирəм ки, бу сон иллəр Азəрбајчанын чəтин шəраитдə чох əһəмијјəтли наилијјəтлəри вардыр.

Биринчи наилијјəт ондан ибарəтдир вə бу, əн бəјۈк наилијјəтимиздир ки, биз халгымызы бу бəлалардан, чۈрбəчۈр дахили дəвлəт чеврилиши чəһдлəриндən хилас етдик вə Азəрбајчанда дахили ичтимаи-сијаси сабитлик јаратдыг. Бу сабитлик Азəрбајчанын һəр бир вəтəндашы ۈчۈн лазымдыр. Бу сабитлик һəр бир вəтəндашын һۈгуларынын горунмасыны тə'мин едир. Бу сабитлик Азəрбајчанда демократик, һۈгути, дۈнјəви дəвлəт гуручулугу просесинин һəја-

та кечирилмәсинин тә'мин олунамасы үчүн әсас шәртдир. Бу сабитлик Азәрбајчанда сијаси, игтисади ислаһатларын һәјата кечирилмәси үчүн чох вачиб бир васитәдир. Она көрә дә бу, бизим ән бөјүк наилијјәтимиздир. Мән әминәм ки, биз халгын бирлији вә Азәрбајчан дәвләтинин, һөкүмәтинин дүзкүн сијасәти илә бу сабитлији бундан сонра да һа да мөһкәмләндирәчәјик, горујачағыг вә сахлајачағыг.

Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәти аз јашады, әсас ганунуну -- Конститусијасыны гәбул едә билмәди. Биз 1995-чи ил дә демократик, мүстәгил дәвләт кими Азәрбајчанын илк демократик Конститусијасыны үмумхалг сәсвермәси илә јаратдыг. Бу, бизим әсас ганунумузду вә биз бунула фәхр едә биләрик.

1995-чи илин нојабрында чохпартијалы систем әсасында демократик, сәрбәст сечкиләр васитәсилә Азәрбајчанын илк парламенти сечилди. Беләликлә, Азәрбајчанын халг тәрәфиндән сечилмиш һакимијјәти, халг тәрәфиндән бәјәнилмиш вә тәсдиг олуномуш Конститусијасы, халг тәрәфиндән сечилмиш парламенти, халг тәрәфиндән сечилмиш президенти вардыр.

Биз Азәрбајчанда дахили вәзијјәти сабитләшдирәрәк доғру-дүзкүн, дүшүнүлмүш харичи вә дахили сијасәти мүәјјән етмишик вә онларын һәјата кечирилмәсини тә'мин едик. Азәрбајчанын харичи сијасәти сүлһсәвәр сијасәтдир, дүнјанын бүтүн өлкәләри илә гаршылыглы сурәтдә фәјдалы әлагәләр сахламаг, сүлһү, әмин-аманлығы горумаг, гоншуларла мөһрибанлыг, әмин-аманлыг, сүлһ шәраитиндә јашамаг, бүтүн башга өлкәләрлә дә мөһрибан әлагәләр јаратмаг вә бүтүн саһәләрдә кениш әмәкдашлыг етмәк сијасәтидир. Биз бу сијасәтимизи ардычыл сурәтдә апарырыг вә бундан

сонра да апарачағыг. Мә'лумду ки, бизим бу сијасәтимиз дә дүнја мигјасында Азәрбајчана бөјүк һөрмәт газандырымышдыр. Бејнәлхалг тәшкилатларда -- Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатында, АТӘТ-дә, Авропа Бирлијиндә, Авропа Шурасында, Ислам Конфрансы Тәшкилатында, башга тәшкилатларда Азәрбајчанын өзүнә лајиг јери вардыр. Дүнјанын бир чох өлкәләри илә билаваситә әлагәләр гурулубду, чохсајлы мугавиләләр, сазишләр имзаланыбдыр, онлар һәјата кечирилир. Беләликлә, һәм сијаси, һәм дә игтисади әлагәләр кенишләнир, инкишаф едир.

Биз демократик дәвләт кими дүнјанын бүтүн демократик дәвләтләри илә әлагә гурмағы сијасәтимизин үстүн чәһәти һесаб едирик вә бундан сонра да һесаб едәчәјик. Биз демократик өлкә кими кәнчик вә кәнч олага һәм өлкәмиздә демократијаны гурмаға, јаратмаға чалышырыг, һәм дә демократија чәһәтдән инкишаф етмиш дәвләтләрин тәчрүбәсиндән истифадә едирик вә бундан сонра да истифадә едәчәјик. Башга дәвләтләрлә, өлкәләрлә әлагәләримиздә бу мәсәләләр хүсуси јер тутур.

Биз Ермәнистан-Азәрбајчан мунагишәсинин сүлһ јолу илә һәлл олунамасынын тәрәфдарыјыг. Артыг дөрд илдир ки, атәш јохду. Биз дөрд ил бундан әввәл атәшкәс һаггында имзаладығымыз сазишә әмәл едирик, атәшкәс режимини горујуб сахлајырыг вә бундан сонра да сахлајачағыг.

Биз һесаб едирик ки, мәсәләни сүлһ јолу илә һәлл етмәк олар. АТӘТ-ин Минск групунун, Минск групу һәмсәдрләринин -- Русија, Америка Бирләшмиш Штатлары вә Франсанын, Минск групу үзвләринин һамысынын фәалијјәти илә вә бизим өзүмүзүн фәалијјәтимизлә мәсәләнин сүлһ јолу илә һәллине наил олмаға чалышырыг. Бу күн

мән бир дө бәжан едирәм ки, биз бу мәсәләнин сүлһ јолу илә һәлл олунмасынын тәрәфдарыјыг вә атәшкәс режимини бундан сонра да горујуб сахлајачағыг.

Башга өлкәләрлә бизим игтисади әләгәләримиз дә чох кенишдир. Сиз буну јахшы билирсиниз, бунларын нәтичәләрини дә чох јахшы билирсиниз. Инди Азәрбајчанын игтисадијјатына, өлкәмизлә игтисади әләгәләр гурмаға бөјүк мараг вар. Билирсиниз ки, 1994-чү илдә бөјүк бир мүгавилә -- "Әсрин мүгавиләси", Хәзәр дәнизинин Азәрбајчан секторундакы үч нефт јатағында мүштәрәк иш көрмәк үчүн 11 ширкәтлә мүгавилә имзаланмышдыр. Артыг бу мүгавилә һәјата кечирилир, "Чыраг" јатағындан нефт алыныр вә бу нефт ихрач олунур. Биз көрдүјүмүз ишләрин нәтичәсини мүшаһидә едирик.

Ондан сонра даһа 8 мүгавилә имзаланыбдыр. Јахын вахтларда јени мүгавиләләр дә имзалана чагдыр. Ијунун әввәлиндә Азәрбајчанда бешинчи дәфә бејнәлхалг нефт-газ сәркиси кечириләчәкдир. Беләликлә, Азәрбајчан бејнәлхалг аләмдә өз сијасәти илә, игтисадијјатында апардығы ислаһатларла, игтисади әләгәләри илә дүнјанын бөјүк нефт мәркәзи кими кечмиш адыны өзүнә гајтарыр вә Азәрбајчанын нефт сәнајеси, нефт јатаглары һәм халгымыз үчүн, һәм дә бизимлә мүштәрәк иш көрәнләр үчүн бөјүк фајда кәтирәчәкдир.

Азәрбајчанын дахили сијасәтиндә апардығымыз ишләр дә сизә мә'лумдур. Азәрбајчанда һүгуги, демократик, дүнјәви дөвләт гурулур. Азәрбајчан Конститусијасынын инсан һагларына аид олан маддәләринин һамысынын һәјата кечрилмәси тә'мин едилир. Инсан һаглары горулур, инсан һагларына әмәл олунур. Биз бу саһәдә хејли иш көрмүшүк,

анчаг демирәм ки, бүтүн ишләри баша чатдырмышыг. Бу, елә бир саһәдир ки, буна даим дигтәт јетирилмәлидир вә биз дә буну едирик. Бу саһәјә дигтәтимизи вә бу саһәдәки фәалијјәтимизи көстәрән чәһәтләрдән бири дә одур ки, биз бир тәрәфдән Азәрбајчанда чинајәткарлыгла мүбаризә апарырыг, чинајәткар силаһлы дөстәләри ләғв етдик, Азәрбајчан халгыны хилас етдик. Артыг Бақыда ганунсуз, азад, ачыгча автоматла кәзән гулдурлар јохдур, әкәр беләләри пејда олурса, дәрһал һүгуг мүһафизә органлары тәрәфиндән зәрәрсизләшдирилирләр. Азәрбајчанда чинајәткарлыгла мүбаризә күчләниб вә бунун нәтичәсиндә дә әмин-аманлыг јараныбдыр, ичтимаи-сијаси сабитлијә наил олмушуг. Бу сијасәт бундан сонра да давам едәчәкдир.

Анчаг бунунла јанашы, биз чәза тәдбирләринин һуманистләшдирилмәси саһәсиндә дә чох ишләр көрмүшүк вә көрүрүк. Һүгуги ислаһатлар апарырыг, бу саһәдәки тәдбирләримиз өз нәтичәсини верир. Билирсиниз ки, Шәрг аләминдә илк дәфә олараг бу илин әввәлиндә Азәрбајчанда өлүм һөкмү ләғв едилди. Бу, Азәрбајчан дөвләтинин, һөкүмәтинин нә гәдәр демократик, нә гәдәр һуманист олдуғуну дүнјаја бир даһа нүмајиш етдирди.

Чинајәт едәрәк чәза чәкәнләрә дә бир чох әфв вә амнистија актлары тәтбиг олунубдур. Мәним вердијим фәрманларла сон үч илдә һәбс чәзасы чәкән 1800 нәфәр әфв едилибдир. Мәним тәшәббүсүмлә вә Милли Мәчлисин гәбул етдији гәрарла үч амнистија һәјата кечирилиб, 37 мин Азәрбајчан вәтәндашы чәзадан азад олунуб, онларын әксәријјәти һәбсханалардан бурахылыбдыр. Бунлар һамысы бизим бир тәрәфдән ганунчулуғу мөһкәмләндирмәк, икинчи тәрәфдән дә чәза ганунларыны һуманистләшдирмәк хәттимизи, ејни

заманда инсанлара рәһм, гуманистлик етмәјимизи көстәрир. Биз бу сijasәтимизи бундан сонра да давам етдирәчәјик.

Азәрбајчанда демократијанын јашамасы, инкишаф етдирилмәси үчүн бүтүн имканлар јарадылыбдыр. Мәтбуат, вичдан, сөз азадлығы, сijasи плүрализм -- һамысы тә'мин олунуб вә бундан сонра да тә'мин едиләчәкдир. Бәлкә кимсә һесаб едир ки, бу, аздыр. Азәрбајчан үчүн бунлар һеч дә аз дејил, амма бу азадлыгдан кимә нә гәдәр лазымдырса, гој о гәдәр дә истифадә етсин. Һеч кәсә һеч бир мөһдудјәт јохдур. Азәрбајчанда инсан азаддыр, мүстәгилдир, өз мүстәгил фикрини һәр јердә ифадә едә биләр, һеч кәс бунун гаршысыны ала билмәз.

Дөвләт гуручулуғу саһәсиндә ислаһатлар һәјата кечирилир вә бундан сонра да кечириләчәкдир. Биз игтисадијјат саһәсиндә чох чидди ислаһатлар апарырыг вә онларын да мүсбәт нәтичәләрини әлдә етмишик. Бунлар көз габағындадыр. Биз 1994-чү илдән башлајараг бу ислаһатлары ардычылы сурәтдә һәјата кечиририк. Үмумијјәтлә игтисадијјатда либераллашдырма, харичи тичарәтин либераллашдырылмасы, идхал-ихрач әмәлијјатларынын тамамилә сәрбәстләшдирилмәси Азәрбајчанын игтисадијјатында бөјүк мүсбәт дәјишикликләр әмәлә кәтирибдир.

Өзәлләшдирмә програмы гәбул олунуб вә ардычылы сурәтдә һәјата кечирилир. Билдирмәк истәјирәм ки, бу да өз мүсбәт нәтичәләрини верир. Кичик өзәлләшдирмә артыг сона чатыр. Инди бөјүк өзәлләшдирмә, јә'ни орта вә ири мүәссисәләрин өзәлләшдирилмәси вә сәһмдар чәмијјәтләринә чеврилмәси просеси башлајыбдыр. Бунлары да ардычылы сурәтдә һәјата кечиририк вә кечирәчәјик. Өзәлләшдирмә, харичи тичарәтдә верилән сәрбәстлик сәјәсиндә

үмумијјәтлә Азәрбајчан әһалисинин һәм әрзаг мөһсуллары, һәм дә бүтүн башга истәһлак маллары илә тә'мин олунмасы саһәсиндәки проблемләрин һамысы арадан көтүрүлүбдүр. Инди Азәрбајчанын һәр јериндә ким нә истәјирсә, ону да ала биләр вә истәдији кими дә сәрбәст тичарәт апарә биләр. Бунлар һамысы өзәлләшдирмәнин вә игтисади ислаһатларынын мүсбәт нәтичәләридир.

Аграр саһәдә апарылан ислаһатлар даһа да чох нәтичәләр верир. 1996-чы илдә "Торпаг ислаһаты һагғында" гәбул етдијимиз ганун ардычылы сурәтдә һәјата кечирилир. Торпағын чох һиссәси артыг шәхси мүлкијјәтә верилибдир. Мәмнунијјәтлә гејд едирәм ки, шәхси мүлкијјәтә верилән торпаглардан даһа чох мөһсул көтүрүлүр, даһа сәмәрәли истифадә олунур. Аграр секторда һејвандарлығы саһәси тамамилә өзәлләшдирилиб вә бунун мүсбәт нәтичәләри көз габағындадыр. Азәрбајчанда әт-сүд мөһсулларынын, бүтүн һејвандарлығы мөһсулларынын бу гәдәр бол олмасы мөһз өзәлләшдирмәнин нәтичәсидир. Бу просес дә давам едир вә бундан сонра да давам едәчәкдир. Бир сөзлә, Азәрбајчан базар игтисадијјаты јолу тутубдур, бу јолла кедир вә кедәчәкдир.

Бүтүн Азәрбајчан вәтәндашларыны әмин едирәм ки, мүстәгил Азәрбајчанын дөвләтчилик саһәсиндә јолу демократија јолудур, инсан һагларынын горунмасы јолудур. Игтисадијјат саһәсиндә базар игтисадијјаты, ачыг гапы сijasәти, дүнја игтисадијјаты илә кениш интеграсија јолудур. Биз бу јолла кедәрәк чох наилијјәтләр әлдә етмишик вә үмидварам ки, кәләчәкдә даһа чох наилијјәтләр әлдә едәчәјик.

Апарылан ислаһатлар нәтичәсиндә игтисадијјат саһәсиндә мүсбәт көстәричиләр вар. Бунлар ондан ибарәтдир

ки, үмуми дахили мөһсул истехсалы 1997-чи илдә 5,8 фаиз артмышдыр, 1998-чи илин дөрд ајында исә 8,5 фаиз артмышдыр. Тәсәввүр един, өтән илләрдә -- 1991-1992-чи илләрдә, ондан сонракы илләрдә үмуми дахили мөһсул истехсалы һәр ил тәхминән 20-21-22 фаиз ашағы дүшүрдү. Биз 1996-чы илдә буну дајандырдыг, 1997-чи илдә 5,8 фаиз артырдыг, 1998-чи илин дөрд ајында исә 8,5 фаиз артыбдыр.

Сәнаје истехсалы 1990-чы илдән ашағы дүшүрдү. 1996-чы илдә буну да дајандырдыг. 1997-чи илдә аз да олса артым вар. Бунун өзү чох мүсбәт һалдыр -- сәнаје истехсалы 0,3 фаиз артыбдыр, 1998-чи илин дөрд ајында исә 0,4 фаиз артыбдыр. Бунлар чох јахшы кәстәричиләрдир.

Биз пул-малијјә дөвријјәсиндә дә јахшы наилијјәтләр әлдә етмишик. Билирсиниз ки, инфлјасија Азәрбајчаны боғурду. 1994-чү илдә инфлјасија 1600 фаиз иди. Биз буну тәдричән ашағы ендирдик вә сон ики илдә инфлјасија, демәк олар, јохдур, јахуд да дүнјанын ән инкишаф етмиш дәвләтләринин сәвијјәсиндәдир. Манатын дәјәри күнүкүндән артыр вә өтән дөрд ај мүддәтиндә доллара нисбәтдә 4 фаиз артмышдыр.

Азәрбајчана инвестисија, үмумијјәтлә капитал гојулушу артмышдыр. Кечән ил бу артым 60-70 фаиз олмушдур. Бу илин дөрд ајында исә о сәвијјә илә мүгајисәдә 60 фаиз дә артмышдыр. Азәрбајчана харичи инвестисијанын кәлмәси илбәил артыр. Кечән ил харичи инвестисијанын һәчми 1 милјард 300 милјон Америка доллары олмушдур. Бу кәстәричијә көрә Азәрбајчан Мүстәгил Дәвләтләр Бирлији өлкәләри арасында ән биринчи јердәдир. Азәрбајчанда адамбашына 160 доллар инвестисија дүшүр. Бунлар һәм бу

күн, һәм дә кәләчәк үчүн чох әһәмијјәтли кәстәричиләрдир.

Мән дедим ки, биз ачыг гапы сијасәти апарырыг. Инди Азәрбајчана чох инвесторлар кәлир вә бунлар да тәкчә нефт вә газ сәнајесинә јох, бир чох башга сәһәләрә дә кәлирләр. Биз онларын кәлмәси вә Азәрбајчанда фәалијјәт кәстәрмәси үчүн бүтүн имканлары јаратмышыг. Биринчи нөвбәдә бизим гәбул етдијимиз ганунлар онлар үчүн әлвәришли шәраит јарадыбдыр. Бу ганунлардан әләвә, мән бир чох фәрманлар вермишәм. Бундан сонра да лазым олан шәраит јарадылачаг ки, Азәрбајчана харичи инвестисија ахыны даһа да күчләнсин. Һәр һалда, бу күн мөвчуд олан вәзијјәт, һесаб едирәм ки, биздә бөјүк мәмнунијјәт һисси доғурмалыдыр.

Бүтүн бунларын нәтичәсиндә Азәрбајчанда инсанларын јашајышы, күзәраны да мүәјјән гәдәр јахшылашыбдыр. Мәсәлән, ишчиләрин әмәк һаггы кечән ил 60 фаиз артмышдыр. Бу илин дөрд ајында игтисадијјәтдә ишләјәнләрин әмәк һаггы 38 фаиз јүксәлмишдир. 1997-1998-чи илләрдә пенсијачыларын әксәријјәтинин пенсијалары тәхминән ики дөфә артмышдыр. Бүдчәдән малијјәләшдириләнләрин әмәк һаггы 50 фаиз чохалмышдыр.

Шүбһәсиз ки, бунлар һамысы мүсбәт кәстәричиләрдир. Мән анлајырам, баша дүшүрәм ки, бунлар Азәрбајчан вәтәндашларынын бу күн истәдикләри кими јашамасына һәлә имкан вермир, һәлә чохлу проблемләр, ағыр, чәтин шәраитдә јашајан инсанлар вардыр. Бизи хүсусән нараһат едән көчкүнләр дүшәркәләриндә, чадырларда јашајан, јерләриндән, јурдларындан дидәркин дүшмүш инсанлардыр. Онларын вәзијјәти бизи чох нараһат едир. Бунларын

хамысы бизим диггэт мәркәзимиздәдир. Жөрүлән ишләр республика әһалисинин бүтүн тәбәгәләринә бу вә ја башга мигдарда өз бәһрәсини кәтирир вә бундан сонра да кәтирәчәкдир.

Мән бу күн бәјан едирәм ки, өзәлләшдирмә, игтисади ислаһатларын, торпаг ислаһатынын һәјата кечирилмәси, инсанлара сәрбәстлик верилмәси, саһибкарлара кәстәрилән јардым, диггәт, республикамызда саһибкарлыг фәалијјәтинин күнү-күндән инкишаф етмәси -- бунлар хамысы Азәрбајчанын игтисадијјатыны даһа да дирчәлдәчәк вә јүксәкләрә галдырачагдыр.

Бунлар хамысы ону кәстәрир ки, биз мүстәгил Азәрбајчанда ағыр шәртләр ичәрисиндә, бир чох проблемләрлә растлашараг өз дәвләт мүстәгиллијимизи күнү-күндән мөһкәмләндиририк, инкишаф етдиририк. Азәрбајчан бир мүстәгил дәвләт кими сон дөврдә, јә'ни 1990-чы илләрдә мүстәгиллик газанмыш дәвләтләр ичәрисиндә өз мүстәгиллијинә кәрә бә'зән нүмунә кәстәрилән өлкә сәвијјәсинә кәлиб чатмышдыр.

Бунлар хамысы бизим сәрвәтимиздир. Биз бунларла фәхр едирик. Азәрбајчан халгынын бу јолда бөјүк иткиләри дә олубдур. Мән дедим, -- бу 80 ил мүддәтиндә бизим халгымызын башына бөјүк бәлалар кәлибдир, гурбанлар вермишик, иткиләримиз олубдур. Биз Азәрбајчан торпагларынын горунмасы јолунда шәһидләр вермишик. 20 Јанвар фачиәси илә әлагәдар шәһидләримиз вардыр. Бүтүн бу шәһидләрин хатирәси бизим гәлбимиздә әбәди јашајачагдыр. Бу күн, бу бајрам күнү мән рича едирәм ки, шәһидләрин хатирәсини јад етмәк мәгсәди илә бир дәгигә сүкут едәк.

Аллаһ бүтүн шәһидләрә, Азәрбајчан халгынын бүтүн гурбанларына рәһмәт еләсин.

Әзиз достлар!

Әзиз бачылар, гардашлар!

Бу күн биз Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин 80 иллик јубилејини бөјүк ифтихар, миннәтдарлыг һисси илә гејд едирик, бајрам едирик. Бу күн биз Азәрбајчанда мүстәгиллијин, демократијанын әсасларыны јарадан инсанлары бөјүк миннәтдарлыг һисси илә јад едирик. Бу күн биз 80 иллик јолумуза бир дә нәзәр салырыг. Наилијјәтләримизлә фәхр едирик, иткиләримизә кәрә кәдәрләнирик. Анчаг биз ирәлијә бахырыг. Азәрбајчанын бир мүстәгил дәвләт кими јашамасы үчүн артыг бүтүн әсаслар јараныбдыр. Бу күн Азәрбајчанын дәвләт мүстәгиллији тә'мин олунубдур вә әмин ола биләрсиниз ки, бу дәвләт мүстәгиллији е'тибарлы әлләрдәдир.

Мән бу күн Азәрбајчанын милли азадлыгы, мүстәгиллији јолунда хидмәт кәстәрмиш, һәлак олмуш, өзүнү гурбан вермиш инсанларын руһу гаршысында баш әјирәм. Азәрбајчан халгыны, Азәрбајчанын бүтүн вәтәндашларыны әмин едирәм ки, биз бундан сонра да Азәрбајчан Халг Чүмһуријјәтинин сәдагәтли варисләри олачагыг, халгымызын милли азадлыгыны горујачагыг, сахлајачагыг. Биз Азәрбајчанын дәвләт мүстәгиллијини көз бәбәјимиз кими горујачагыг вә күнү-күндән мөһкәмләндирәчәјик, даһа да јүксәкләрә галдырачагыг!

Ешг олсун Азәрбајчан халгына!

Јашасын сарсылмаз, әбәди, мүстәгил Азәрбајчан!

Чапа имзаланмыш 04.06.98. Кағыз форматы 84x108 1/32. Шәрти чап
вәрәги 3,36. Учот-нәшр вәрәги 3,1. Тиражы 5.000. Сифариш 3226. Мү-
гавилә пијмәти илә.

"Азәрбајчан" нәшријаты 370146 Бақы,
Мәтбуат проспекти, 529-чу мәһәллә.